

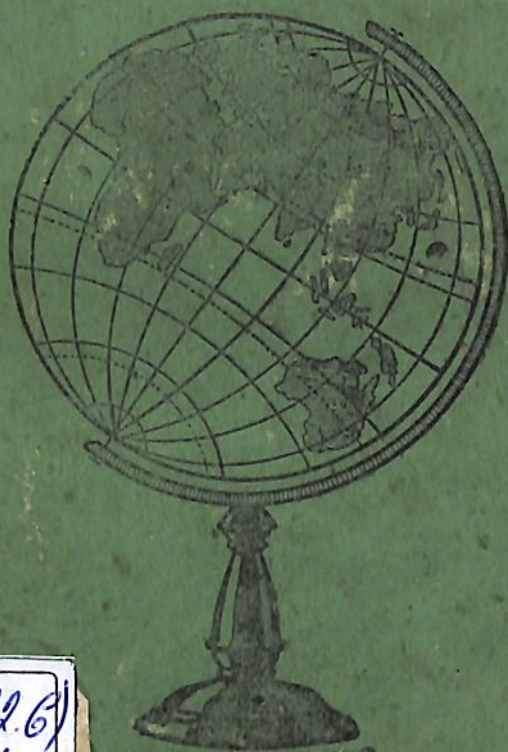
Ս Ի Մ Ո Ն Բ Ա Ս Ա Ր Ի Ա

ԱՐԽԱԶԻԱՅԻ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

III ՀԱՅԱՐԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՍՐ. Ա.Վ. Ս. Խ. Հ.
ԼՈՒՍԺՈՂ-
ԿՈՄՍՏԻ

91(48922.6)
P-31

ԱՐՄԵՆՍՏՐԱՍ

1934 թ.

8 1 100 2013

10 NOV 2011

91 (47.922.6)

F-31

ur

ՄԻՄՈՆ ԲԱՍԱՐԻԱ

1007

31565

3696

2

ԱԲԽԱԶԻԱՅԻ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

III խմբի համար:

Հրատարակություն Ա. Բ. Ս. Խ. Հ. Լուսինյան

ՍՈՒՆՈՒՄ

1934 թ.

География Абхазии для III группы

Перевод А. Калантаряна.

ԱՐԽԱԶԻԱՅԻ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

I. ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՄԱՍ

Կիսազնոցների քարտեզի կամ գլոբուսի վրա նայելիս մենք Կոնստանդնուպոլիսը, վեր յերկրագնդի մեծ մասը բռնում են ջուրը, իսկ փոքր մասը՝ ցամաքը։ Վեղջ ցամաքը բաժանվում է վեց աշխարհամասերի, վորոնք են՝ Յեվրոպա, Ասիա, Աֆրիկա և Ավստրալիա — արևելյան կիսագնդի վրա, Սամերիկա (Հյուսիսային և հարավային) — արևմտյան կիսագնդի վրա ու Անտարկտիդա — մասամբ արևելյան ու մասամբ արևմտյան կիսագնդերի վրա։

Խորհրդային հանրապետությունների միությունը (Ս. Խ. Հ. Մ.) բռնում է ցամաքի մի վեցերորդ մասը և հանդիսանում է յերկրագնդի ամենամեծ պետությունը։ Նա ընդգրկում է Յեվրոպայի արևելյան շերտն ու Ասիայի հյուսիսային մասը։ Ս. Խ. Հ. Մ. միացնում է յոթը խորհրդային սոցիալիստական հանրապետություններ։ Այդ հանրապետություններից մեկն է Անդրկովկասյան խորհրդային ֆեդերատիվ սոցիալիստականը — Ս. Ս. Ֆ. Խ. Հ., վորը բաղկացած է յերեք հանրապետություններից՝ Վրաստանի, Ադրբեյջանի և Հայաստանի։ Ս. Ս. Ֆ. Խ. Հ. տեղավորված է Կովկասյան լեռներից հարավ՝ Սև ու Կասպից ծովերի միջև։ Արևազիան, վորպես ավտոնոմ հանրապետություն, մտնում է Վրաստանի Ս. Խ. Հ. կազմի մեջ։

Ս. Խ. Հ. Վրաստանը բաժանվում է յերկու մասի՝ Արևելյան և Արևմտյան։ Արևելյան Վրաստանը Սուբանի լեռներով բաժանվում է Արևմտյանից։

Վրաստանի Արևմտյան մասին անմիջականորեն հարում է, նայելով խորհրդային Աբխազիան։

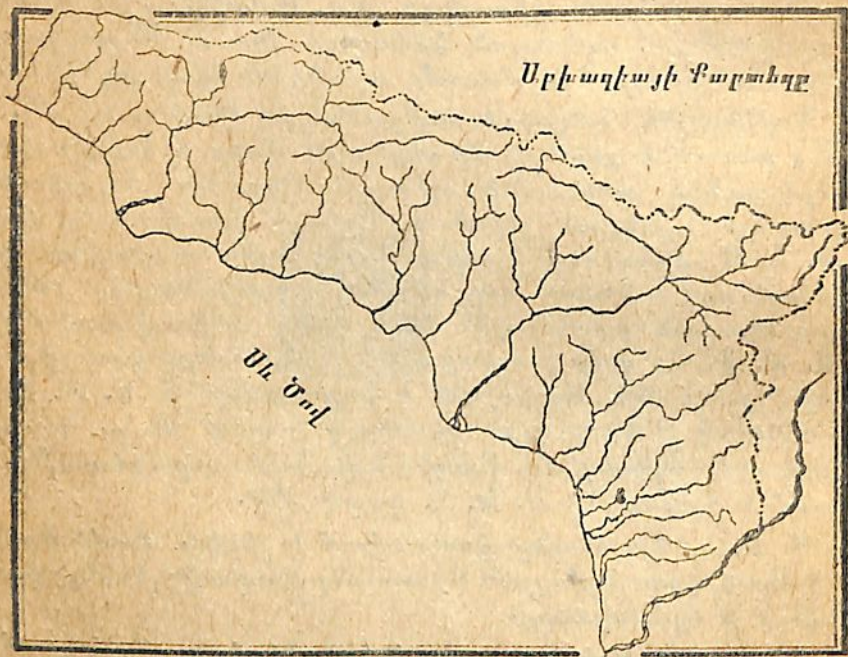
Վրաստանի, ինչպես և Աբխազիայի մակերևույթը բազմազան է։ Նայեցեք քարտեզին, ուշք դարձրեք տարբեր գույների վրա։ Կանաչը՝ ցածրություններ են, բաց — զեղնազույնը՝ բարձրություններ են, մուլթ — կիսամոհազույնը՝ լեռներ են, վորքան բարձր են լեռները, այնքան ավելի մուլթ է գույնը։

II. ԱՐԽԱԶԻԱՅԻ ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՍԱՀՄԱՆՆԵՐՆ ՈՒ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹԸ

Աբխազիայի ավտոնոմ սոցիալիստական խորհրդային հանրապետությունը մտնում է Վրաստանի կազմի մեջ և ապա Ս. Ս. Ֆ. Խ. Հ.-ի մեջ։

Արխագիան գտնվում է Սև ծովի արևելյան ափին: Նրա մակերևույթը հավասար է 8664 քառ. կմ:

ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ: Արխագիան ունի հետևյալ սահմանները հյուսիս—արևմուտքում, Սոչիի կողմից՝ Պսոու գետը, հարավ—արևմուտքից՝ Սև ծովը, արևելքից ու հարավ—արևելքից՝ Մինգրելիա (Ուղիշ): Այս կողմից սահմանը սկսվում է Ինգուրի գետաբերանում, բարձրանում է հոսանքով գետի վեր մոտ 28 կմ իսկ հյուսիսից՝ Կովկասյան գլխավոր լեռնաշղթան: Վերջինս բաժանում է Արխագիան Կարաչայի ավտոնոմ շրջանից ու Մայկոպի ռայոնից:

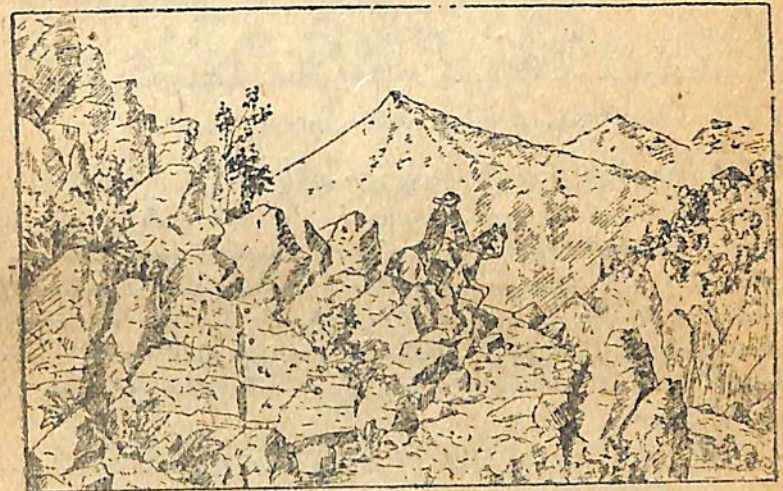

Նկ. 1 Արխագիայի քարտեզը:

- Հարցեր. Ցույց տվեք քարտեզի վրա Ս. Խ. Հ. Մ.
 Ցույց տվեք քարտեզի վրա վողջ Կովկասը
 Ցույց տվեք հյուսիսային Կովկասը
 Ցույց տվեք Անդրկովկասը
 Ցույց տվեք Վրաստանը
 Ցույց տվեք Արխագիան ու նրա սահմանները
 Ցույց տվեք Ս. Ս. Ֆ. Խ. Հ., Վրաստանի ու Արխագիայի հարթությունները
 Ցույց տվեք Արխագիայի ու Վրաստանի բարձրություններն ու ամենաբարձր լեռները
 Չափեցե՛ք Արխագիայի քարտեզի մասշտաբով
 Արխագիայի ծովային սահմանի յերկայնությունը:

ՍԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹԸ: Արխագիայի մակերևույթը միապաղաղ չէ, այլ չափազանց բազմազան:

ԾՈՎԱՓՆՅԱ ԱԵՐՏԸ: Ծովափնյա շերտն իսկ ունի ալիքաձև բնույթ: Այնտեղ հաճախ ցածրությունները վերածվում են անհարթությունների, իսկ տեղ—տեղ, ծովափից բավականաչափ հեռու, մակերևույթը, վերածվում է մեծ բլուրների ու խորունկ ձորերի: Նման յերևույթների մենք հանդիպում ենք հետևյալ գյուղերում. Բլաբուրիսկա, Սուապ, Բիրջա, Զիգերդա, Ծերելդա (Ցաբալ), Զիլու, Տկվարչեղի (Տկվարչալ), Քեդիա—առաջին, Զխորտու, Գումրիշ, ու շատ ուրիշ լեռնային գյուղերում ու գյուղակներում: Հարթությունները պատահում են գետերի հովիտներում և այն ել գլխավորապես նրանց ստորին հոսանքում. արինակ՝ Ինգուրի, Ոխուրեյի, Գալիգզի (Սալցգա), Մոկվի, Իրգամիշի, Կոդորի, Մաշարի, Գումիստայի, (Գումա) և այլն:

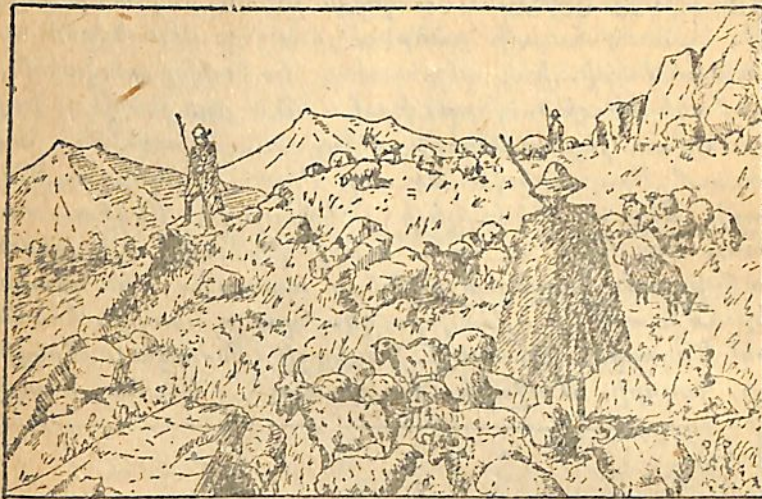
Նկ. 2 Լեռնային ճանապարհ:

Ընդծովյա հարթ տեղերը (ցածրությունները) գերազանցապես տեղավորված են Գալիի ռայոնում, վորտեղ նրանց լայնությունը հասնում է 40 կմ. ատտիճանաբար սեղմվելով նրանք անցնում են Ոչեմչիրի, Սուխումի, Գուդաուտի ու Գազրայի ռայոններով:

Ծովափնյա շերտում տեղավորված են Արխագիայի քաղաքներն ու համարյա բոլոր գյուղերը: Ծովափնյա շերտից հեռու սկսվում է Արխագիայի լեռնային մասը:

ՆԱԽԱԼԵՈՒՆԱՅԻՆ ՇԵՐՏ: Նա կտրատված է ու հատվում է խորը կիրճեր կազմող գետերով. ինչքան մոտենում է գլխավոր լեռնաշղթային, այնքան ավելի անմատչելի յե դառնում լեռ-

նային Աբխազիան. մարդիկ ստիպված են լինում շատ թեք զառի-
վայրերով ու վերելքներով բարձրանալ:

Նկ. 3 Լեռնային արոտներ:

Նման տեղերում ճանապարհին ընկած են մեծ քարեր: Շա-
վիդներն անցնում են գլխավորապես լեռան լանջերով, վորով-
հետև շատ գետերի կիրճերը այնքան ուղղահայաց են ու նեղ,
վոր չկա վոչ մի հնարավորություն անցնելու նրանց միջով:
Բացառություն են կազմում Կոզորի, Բզիբի ու Գումայի քիչ
թե շատ լայն հովիտները: Լեռների խորքում, մի քանի գետերի
կիրճերում կան և բնակելի վայրեր. — Գենցվիշ, Աժարա, Պաիշ-
Չխալտա, Լատա, Պսխո:

Գետերի ափերն են կիրճերի լանջերն այնքան գահա-
վեժ են, վոր ձմռանը տեղացող առատ ձյունը սարսափելի հյու-
սերով սողում է ցած և բռնում է գետերի հունը:
Այդ հսկայական ձյունի մասսան հաճախ մնում է մինչև ամառ
շատ տեղերում: Լեռնային գետակները ճանապարհ են բաց ա-
նում իրանց համար այդ կույտերի տակ և ստացվում է ձյուն և
կամուրջ, վորոնց վրայով, վաղ դարնանը հովիվները քշում
են իրանց անասունը: Յերը հասնում ես մարգագետիններին—
ամառային արոտներին, այնտեղ կարծես տեղը ավելի հարթ է
և շարժումները լինում են ավելի ազատ:

Այդ մարգագետիններում աճում է առատորեն հյութեղ
խոտը: Ամենալավ արոտային մարգագետիններ կան Սուխումի
ռայոնի բարձր լեռնային մասերում ու Բզիբյան (Չաղիմ) յերկ-
րորդական լեռնաշղթայի փեշերին:

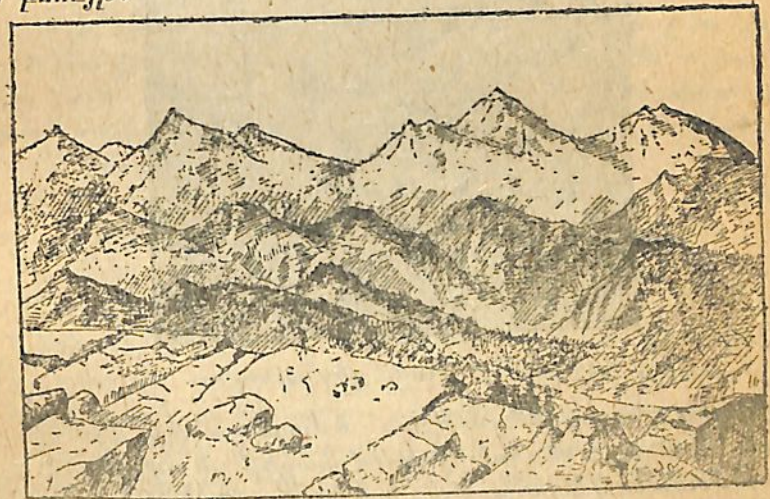
Սոհասարակ Աբխազիայի լեռնային մարգագետինները գը-
տնվում են Կոզբի (յերկրորդական) լեռնաշղթաների վրա, Գա-
գրի, Բզիբի, Կոզորի (Պանավի):

Աբխազիայի սահմանների մեջ, գլխավոր լեռնաշղթայի լան-
ջերին մարգագետիններ համարյա չկան. Մարուխի արոտա-
դերն ունեն տեղ—տեղ, տավարի համար դժվարանցանելի լան-
ջեր:

Իրանց տեղադրությամբ ու խոտի առատությամբ Աբխազ-
իայի լավագույն լեռնային մարգագետիններն են համարվում
Ագենդը, Աչադարա, Շխապղձա, Շոուդիդ, Սակեն, Դզիխվա,
Կունիաշտա, Ախաբվա և ուրիշները:

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՄԱՍԸ: Մեր լեռների ու արոտների դժվարամատ-
չելիությունը բացատրվում է նրանով, վոր մեր հանրապետու-
թյան սահմաններով անցնող Գլխավոր Կովկասյան լեռնաշղթան
այնպես կոշվող Աբխազական Ալպերը շատ են մոտենում ծովի
ափերին:

Այդ— Ալպերից բաժանվում են յերեք Կոզբի (յերկրորդա-
կան) լեռնաշղթաներ՝ Գագրի, Չաղիմի ու Պանավի, վորոնք
իրանց հերթին ճյուղավորվելով բազմաթիվ լեռնային ճյուղերի,
տեղ—տեղ ընդհուպ մոտենում են ծովի ափին (Գագրի, Պսի-
ցխա): Գլխավոր Կովկասյան լեռնաշղթան ունի անընդհատ շղ-
թայի բնույթ:

Նկ. 4 Կովկասյան լեռնաշղթան:

Նրա միացյալ բոլոր փեշերը վոչ—մեծ շղթաներ են, վո-
րոնք կտրտված են բազմաթիվ գետերով: Այդ ճյուղավորումները
մոտենալով ծովին կտրատում են Աբխազիան բազմաթիվ ուղ-
ղություններով:

Յերբ մենք նայում ենք ծովափից լեռների վրա, հաճախ տեսնում ենք վոչ թե Գլխավոր Կովկասյան լեռնաշղթան, այլ նրա առանձին փեշերը, վորոնք ձուլվելով իրար հետ, մեզ թվում են իբրև անընդհատ շղթա: Կովկասյան լեռնաշղթան լավ ցերեւում ե շոգենավից, նայել Ադգյուբեթայից՝ կիրճի միջով, Կինդից, Թամիշից և Գալիի ռայոնի վորոշ մասերից:

Արխաղական Ալպերի սահմաններում գլխավոր լեռնաշղթան տեղ—տեղ ծածկված ե դարավոր սառցադաշտերով: Մեծ սառցադաշտեր կան Երցախվայում (Երցոզ) ու Մարուխի լեռնանցքում:

Գլխավոր լեռնաշղթայի վրա կան իջվածքներ, վորտեղից կարելի յե անցնել Կովկասյան լեռների մյուս կողմը: Նման ճանապարհներ են համարվում Մանչարայի, Մարուխի (բարձրությունը 2.726 մ.), Կլուխորի — 2816 մ. Նախարի — 2932 մ. լեռնանցքները:

Ամենահեշտ լեռնանցքներն են Կլուխորի և Մարուխի:

Նկ. 5 Կլուխորի լեռնանցքը:

Վորպես հաղորդակցության ճանապարհներ հյուսիսային Կովկասի հետ՝ այդ լեռնանցքներով կարելի յե ոգտվել 3 ամիս: Բնացյալ ժամանակ նրանք թաղված են ձյան հաստ շերտի տակ:

Սահասարակ Արխաղական Ալպերում ձյունը չափազանց շատ ե տեղում և ձյան սահմանը այստեղ ավելի ցածր ե, քան Կովկասյան լեռների հյուսիսային կողմում: Դա բացատրվում ե նրանով, վոր Սև ծովից փչող քամիները շատ ավելի խոնավ են, քան հյուսիսային Կովկասի ցածրավայրերի չոր քամիները:

Հարց եր: Ինչն ե դարձնում Արխաղիայի մակերևույթը բազմազան: Ցույց տվեք քարտեզի վրա՝ Արխաղիայի վրա մասունքն են գերակշռում լեռները: Անվանեցեք Արխաղիայի լեռնային գյուղերը: Ցույց տվեք քարտեզի վրա Արխաղական ալպերն ու նրանց փեշերը՝ Գագրիի, Բզիբի (Չադլի) ու Կոգորի (Պանալի): Առաջեք, ինչպիսի՞ հովիտներ գիտեք Արխաղիայում և վր գետերի ավազաններում են դասվում: Անվանեցեք և ցույց տվեք քարտեզի վրա լեռնանցքային ճանապարհները: Անվանեցեք այն լեռնային մարզագետինները, ուր քշում են իրենց անասուններն ամբողջ ձմեր գյուղի հովիվները: Նկարագրեցեք նրանց պատմածով ճանապարհները դեպի այդ մարզագետինները: Ինչ՞ու այդքան առատ ձյուն ե տեղում Արխաղիայի լեռներում:

ԱՐԽԱՂԱՅԻ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅՑԻ ՈՒ ԳԵՏՆԻ ՋՐԵՐԸ:

Հայտնի յե, վոր ինչքան յերկրում շատ են մթնոլորտային տեղումները, այնքան ավելի շատ են ու ջրառատ նրա գետերը:

Մթնոլորտային տեղումներն Արխաղիայում շատ են, որին նակ՝ տարեկան տեղումների ընդհանուր քանակը Սուխումում հավասար ե 1390 մմ. իսկ Գագրայում 1343 մմ. բոտ վորում տեղումներն ընդծովյա շրջանում ավելի շատ են աշնանն ու ձմրանը, քան ամրանը: Ահա մթնոլորտային տեղումների նման առատությամբ կարելի յե բացատրել Արխաղիայի մակերևույթի ու գետնի ջրերի հարստությունը:

ԳԵՏԵՐԸ: Ամենամեծ գետերն են համարվում Բզիբն ու Կոգորը: Նրանք ծայր են առնում Գլխավոր Կովկասյան լեռնաշղթայից: Բզիբի աղուքը գտնվում ե Ալափսուրա կոչված վայրում, Բաշկուփսարայի արոտներից քիչ բարձր:

Բզիբի մեջ են թափվում չափազանց շատ գետակներ ու գետեր, նրանցից ամենախոշորներն են Դեգե ու Ջիաու:

Կոգոր գետն ունի յերկու խոշոր վտակ՝ Չխալտա և Սալեն: Բացի Բզիբից ու Կոգորից, կան և ուրիշ գետեր, վորոնք են՝ Ալցգա, Կելասուր, Գուսա, Պսու, Խիպսի (Սալխուկ գետ) — սրանք ծայր են առնում յերկրորդական լեռնաշղթաներում: Նրանց մեծն են լեռների ձյան հսկայական կույտերը: Վերջապես կան բազմաթիվ մանր գետեր, վորոնք ծայր են առնում փոքր լեռնաշարքերի խոր կիրճերում և մնվում են լեռների ստորերկրյա ջրերով: Դրանք են՝ Մչիշ (Սև գետ), Ասպսի, Ոկում, Դգամիշ, Մոկվի, Բաուլա (Բեպետկա) և այլ: Մեծ գե-

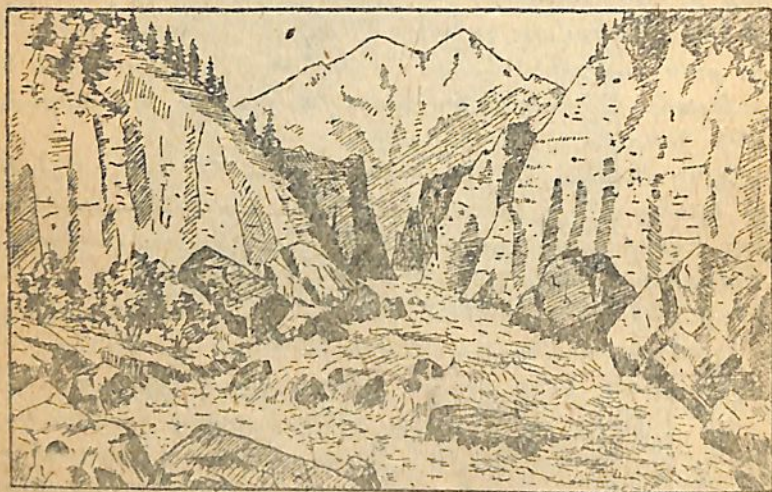
տերը վարարում են դարնանը, յերբ սկսվում է ձնհալը լեռնե-
րում, իսկ ձմրանը լինում են սակավաջուր: Փոքրիկ գետերը
վարարում են առատ մթնոլորտային տեղումների ժամանակ
(անձրևներից կամ ձյունից):

Արևադիպի գետերը յերկայն չեն, բայց դահավիժելով
մեծ բարձրություններից կազմում են փոփրան ջրվեժներ ու
չափազանց արագընթաց են: Արևադիպի մակերևույթն ունի
թեքում գեպի հարավարևմուտք, ուստի և բոլոր գետերը հո-
սում են այդ ուղղությամբ:

Ամենամեծ գետերը՝ Բզիբն ու Կոզորը սկզբում փոքր են, բայց
ճանապարհին ընդունում են իրենց մեջ նոր ու նոր առվակներ,
փոքրիկ հոսում են գլխապտույտ բարձրություններից:

Այդ միացյալ ջրային մասսան, հեռավոր բազմաթիվ արգել-
քներին իրան ճանապարհ և բաց անում լեռնազանգվածների
մեջ:

Գարե գիզանտ—ժայռերը իրանց կրճերը դեմ են տալիս
խիզախ ու ուժեղ հարձակմանը, ջանալով պահել յուրաքանչյուր
ավազի հատիկը, սակայն աստիճանաբար, անսկստելի կերպով
մաշվում են նրանք և կամա—ակամա գլորվում լեռնային գե-
տի կաթնու ջրերի մեջ, մինչև տան մեծություն ունեցող,
ահազին ապառաժի կտորներ: Դա արգյունք և գետերի դաբա-
վոր համառ աշխատանքի:

Նկ. 4 Լեռնային գետն ու նրա աշխատանքը:

Արևադիպի լեռնային գետերը՝ ծակելով կիրճերի մեջ ձյան
հսկայական կույտերը, ստեղծում են ձնե կամուրջներ:

Բզիբն ու Կոզորը իրանց միջին հոսանքներում նույնպես

սրընթաց արագ են: Հաղթահարելով բազմաթիվ արգելքներ,
դուրս գալով ավելի ընդարձակ տեղ, իրանց ներքին հոսանքնե-
րում այդ գետերը համեմատյալ դեպս արագավազ են ($5 \frac{1}{2}$ հան-
գույց՝ մի ժամում), փորովհետև շատ ուժեղ և թափը իրանց
ճանապարհի լեռնային մասում: Գարնանային ձնհալի ժամանակ,
հալված ձյան ջուրը լցնում է գետերի հունը, ավելանում է
նրանց խորությունն ու արագությունը: Նրանք փոփոխվում են
գյուղացիական դաշտերը: Նահանջելով իրանց հունի մեջ, գե-
տերը հաճախ անսկստեղծանում են փոփոխված դաշտերը, թողնե-
լով այնտեղ խիճ ու ավազ: Գյուղի ազգաբնակչության զրույց-
ների մեջ անեծքով ելին հիշում այդ գետերը, փորովհետև փոչ-
վոր չգիտեր, թե ինչպիսի ոգտավետություն կա նրանց սրըն-
թացություն ու հորդառատություն մեջ: Միայն խորհրդային իշ-
խանությունը, յերբ սկսեցինք նոր ձևերով վարել անտեսու-
թյունը, իմացանք այն ոգումների մասին, փոր կարելի չե-
ստանալ գետերից:

Ի՞նչ իմացանք:

Գետերի ուժը կարելի չե ոգտագործել Հիդրոէլեկտրո-
կայանների կառուցման համար: Այդ կայանները մեղտալիս են
ելեկտրականություն, փորով մենք լուսավորում ենք շենքերը,
փորով մենք ոգտվում ենք, իբրև Փարրիկանների ու գործարան-
ների շարժիչ ուժ:

Ներկայումս մենք Սուխումում, Պալքրիայում Գազրայում
ունենք հիդրո—ելեկտրակայաններ: Կառուցվում է Գումայի
վրա մի հզոր կայան:

Ինչպիսի՞ ուժ ունեն մեր գետերը:

Գուման ունի 6. 000 ձիու ուժ:

Կելասուրը 8. 000 ձիու ուժ:

Աալցզան 20. 000 ձիու ուժ:

Բզիբը 101. 000 ձիու ուժ:

Կոզորը 218. 000 ձիու ուժ:

Յեթե ավելացնենք սրա վրա և մանր գետերի ուժը, մենք
կստանանք 400. 000 ձիու ուժ:

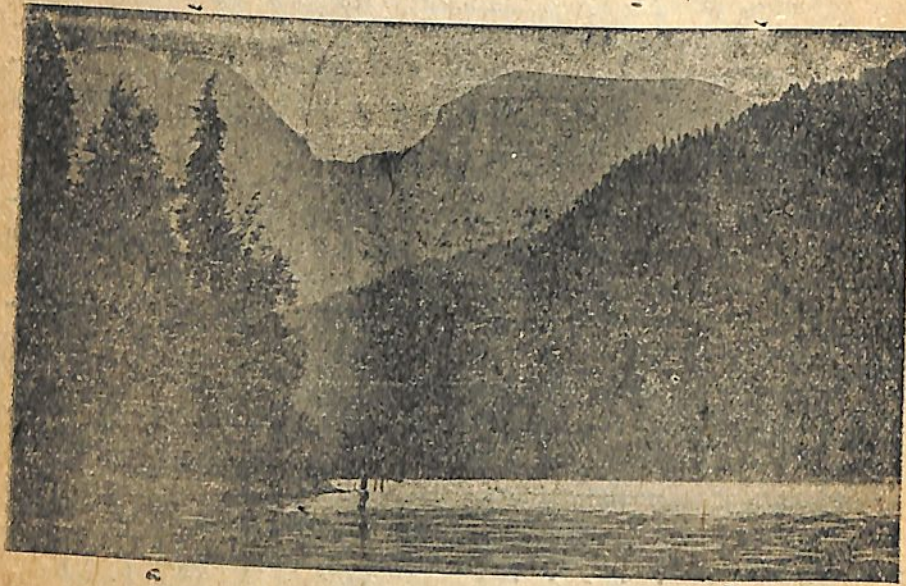
Ահա թե ինչպիսի հսկայական ոգտակար ուժ մեր գետե-
րը ամեն տարի ապարդյուն տանում են ծովը: Այդ ուժը, փոր
կոչվում է «սպիտակ ածուխ» իր արժեքով հավասար է 177. 000
վազոն քարածուխի կամ 1. 500. 000 տոնն հավթի: Խորհրդա-
յին իշխանությունը գետերի այդ ուժը ոգտագործվում է հի-
դրո—ելեկտրակայանների կառուցման համար առաջին հերթին՝
Գումա, Աալցզա, Գեգե:

Բացի դրանից, Բզիբ ու Կոզոր գետերը ծառայում են իր-
ըն անտառանյութերի փոխադրության միջոց, Որինակ՝ Կոզորի

տախտակի գործարանը Կողորի միջոցով ստանում է Ձխալտայի անտառամթերման կայաններից անհրաժեշտ գերանները:

ԼՃԵՐԸ: Արխագիայում մեծ լճեր չկան: Քիչ թե շատ խոշոր է համարվում Ռիցա լիճը, վոր գտնվում է Բիլրյան Արխագիայի լեռնային մասում:

Այդ լիճը հարուստ է ձկնով: Վայրը, վորանց գտնվում է լիճը, չափազանց գեղատեսիլ է և առողջ, ունի լեռնային կլիմա՝ հարուստ փշաքերե բուսականությամբ. Ռիցայի շրջանը սպառնալից է կուրորտային շինարարության նպատակների համար:

Նկ. 7 Ռիցա լիճը:

Մնացյալ, աննշան լճերից հայտի չեն՝ Իսկիտ և Անիշխարա լճերը Պրեոնդայում, Բերեսիր—Գալիի ռայոնում: Կան բազմաթիվ մանր լճեր լեռնային հովիտներում, որինակ՝ Գվարալի, Սեմցայի մարզագետիներում և այլն:

ՃԱՆԻՃՆԵՐ: Ծովափում, Արխագիայի ցածր տեղերում կան ճահիճներ: Նրանք շատ են մանավանդ Գուդափա—Գաղիդայի շրջանում: Կան ճահիճներ նայել Սուխումի արևմտյան մասում, Պրեոնդայում, Կուխիդայի շրջանում և Ոչեմչիրում: Ճահիճների միջոցով տարածվում է մալարիան, ուստի խորհրդային իշխանությունը սկսեց չորացնել ճահիճները: Բոլորովին չորացված են Պրեոնդայի ճահճոտ վայրերը:

Սև ԾՈՎ: Մեր գետերը հոսում են մի հարթությամբ, այսին-

քն հարավ և հարավ—արևմտյան ուղղությամբ: Նրանք բոլորը թափվում են Սև ծովը, վորը Արխագիայի ափերին յերբեք չէ սառչում:

Թե կլիմայական, թե հաղորդակցության ճանապարհների թե առևտրի թե ձկնային հարստությունների տեսակետից Արխագիայի համար մեծ նշանակություն ունի այդ ծովը:

Փոթորկոտ, վատ յեղանակներին Սև ծովը շատ է հուզվում: Լինում են դեպքեր, յերբ ծովային ալիքներն ափ են շրպրտում նալեր ու մակույկներ: Նման փոթորիկի ժամանակ, քամիներին լավ պաշտպանված Սուխումի ծոցը դառնում է առաջատանավերի ու շոգենավերի ապաստարան:

Բացի Սուխումի ծովախորշից, կան ավելի փոքր, բավականաչափ հարմար ծովախորշեր Գաղիում, Պրեոնդայում, Պսիրցխայում, Գուդաուտում: Այդ ծովախորշերում կան նավահանգիստներ:

Ներկայումս կան ծովային տրանսպորտի հետեյալ կետերը Գաղի, Գուդաուտ, Պսիրցխա, Սուխում, Ոչեմչիր:

Սև ծովի ջուրը դառնաղի յե, թեպետ և ծովի վերին շերտերում քիչ աղի, շնորհիվ մթնոլորտային առատ տեղումների ու գետային ջրերի մեծ հոսանքին, վորոնք գերազանցում են գոլորշիացմանը: Ինչքան ավելի խորը, այնքան ավելի աղի յե Սև ծովի ջուրը: Սև ծովի Արխագիական ափերին կան շատ ձրկներ որինակ՝ սելդ, խամսա, տափակաձուկ, կեֆալ, ասեղնաձուկ և այլն: Կան նաև գելֆիններ:

Կոպերատիվ կազմակերպությունները մեծ հաջողությամբ պարագում են ձկնորսությամբ: Հատուկ նշանակություն ունի գելֆինորսությունը, — Պսիրցխային մոտիկ աշխատում է գելֆինի ճարպահալ գործարանը:

Գուդաուտի ափերին չափազանց առատորեն վորսում են վոստրեններ, վորոնք նույնիսկ արտահանվում են:

Հ ա Ր Կ Ե Ր: Ցույց տվեք քարտեզի վրա Արխագիայի

գետերի ափերին ու ուղղությունը:

Նկարագրեցեք այդ գետերի հատկությունը (սեփմբ)՝ ի՞նչ ոգուտ են տալիս մեր գետերը:

Կազմեցեք դիագրամա՝ Արխագիայի գետերի ուժը՝

Պատմեցեք, թե ի՞նչ նշանակություն ունի Սև ծովը

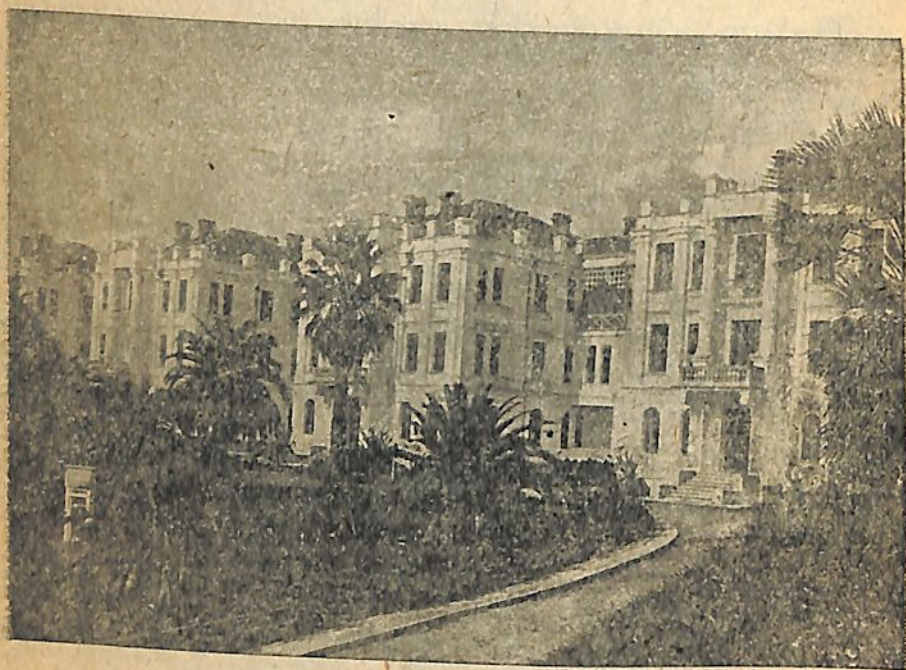
Արխագիայի համար՝

IV. ԱՐԽԱԳԻԱՅԻ ԿԼԻՄԱՆ.

Արխագիան տեղավորված է Սև ծովի չառչող ափերին: Նա բաց է ծովային հարավ—արևմտյան տաք քամիների համար, իսկ հյուսիսային ցուրտ քամիներից պաշտպանված է Կովկասյան Գլխավոր լեռնաշղթայի միջոցով: Դրա համար էլ մեր յերկիրն ունի, ազգաբնակչության զբաղմունքի ու առողջու-

Թյան համար, շատ բարենպաստ կլիմա: Մեզ մոտ տարին ունի
չորս յեղանակ և յաւաքանչյուրը նրանցից հայտնի յե իր բա-
րեխառնությամբ: Դա բացատրվում է Արխաղիայի՝ լեռների ու
ծովի հանգեպ ունեցած դիրքով:

Իբրեւ հազվագյուտ յերևույթ, յերբեմն մեզ մոտ ել լինում են ցուրտ ձմեռներ մեծ ձյունով: Դա բացատրվում է նրանով, վոր յերբեմն հյուսիս—արևմուտքից մեզ մոտ են հասնում սղորավող քամիներ (ցիկլոն), վորոնք խիստ իջեցնում են ջերմությունը: Այն ժամանակ Արևազխայում լինում են կարգին սառնամանիքներ, վորոնք շուտով անցնում են, հենց վոր ցիկլոնը դադարում է: Առհասարակ տվյալ յերկրի կլիմայի մասին չի կարելի դատել նրանով, վոր մեկ կամ յերկու ձմեռ շարունակ լինում է ուժեղ ցուրտ կամ տաք, և կամ ամառը լինում է շատ շոգ, չորային ու կամ խոնավ:

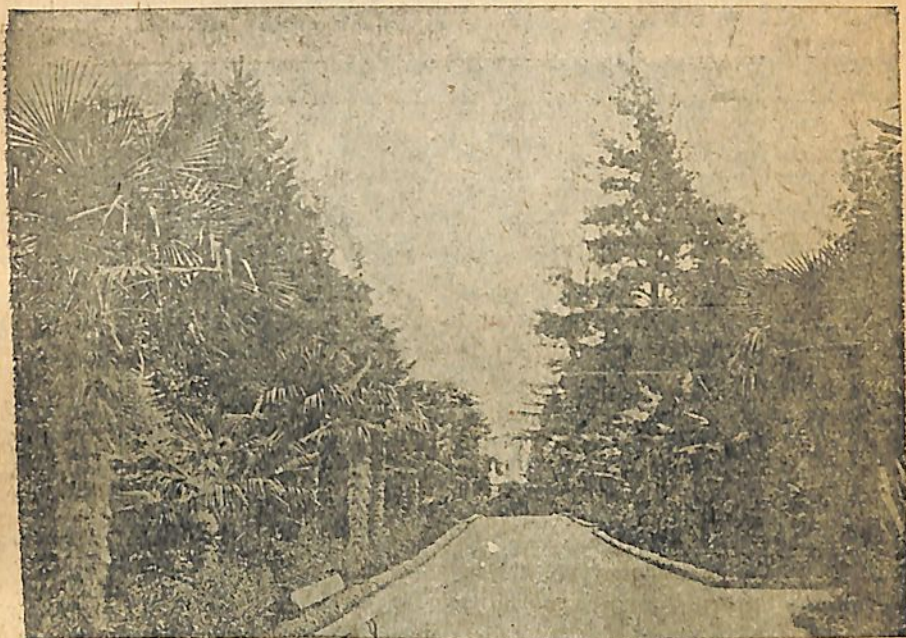
Գլ. 8 Գուլրիպշի Լենինի անվան սանատորիան:

Հարկավոր ե ղիտել յեղանակի դրությունը յերկար տարի-
ներ շարունակ, վորսլեսզի կարելի լինի վորոշել վորևե յերկրի
կլիման:

Ահա այսպիսի դիտողութիւնը մեզ ասում ե, Վոր Արխա-
զիայի ծովափնյա մասը ունի տաք, ծովային կլիմա: Բայց Ար-
խազիայի մակերեւծութի բազմազանութիւնը շնորհիւ, նրա կլի-

ման ևս բաղմազան է:

Աթլսագլխայի ընդծովյա մասն ե, վոր ունի բարենպաստ
կլիմա, վորի մասին մենք վերելը խոսեցինք: Այն շրջանները,
վորոնք իրենց բնությամբ մոտիկ են արևադարձային յերկրնե-
րին, կոչվում են մ ե ռ ձ ա ղ ա ղ ա յ ի ն շրջաններ Աթլսագլխայի
կլիման նույնպես համարվում է մերձ—արևադարձային: Ծով-
ափնյա ցածրության միջին տարեկան ջերմությունը 14⁰-ից
15⁰ է: Ընդծովյա քամիներն այստեղ մեղմ են. որվա ընթաց-
քում փչում է թեթև քամի ծովից կամ լեռներից. առավոտվա-
նից փչում է լեռների քամի՝ ղեպի ծովը, իսկ կեսօրից հետո,
յերբ հողը տաքանում է, փչում է թեթև ծովային քամի՝ ղեպի
ցամաք:

նկ. 9 Փյունիկյան արմավենու ծառերի:

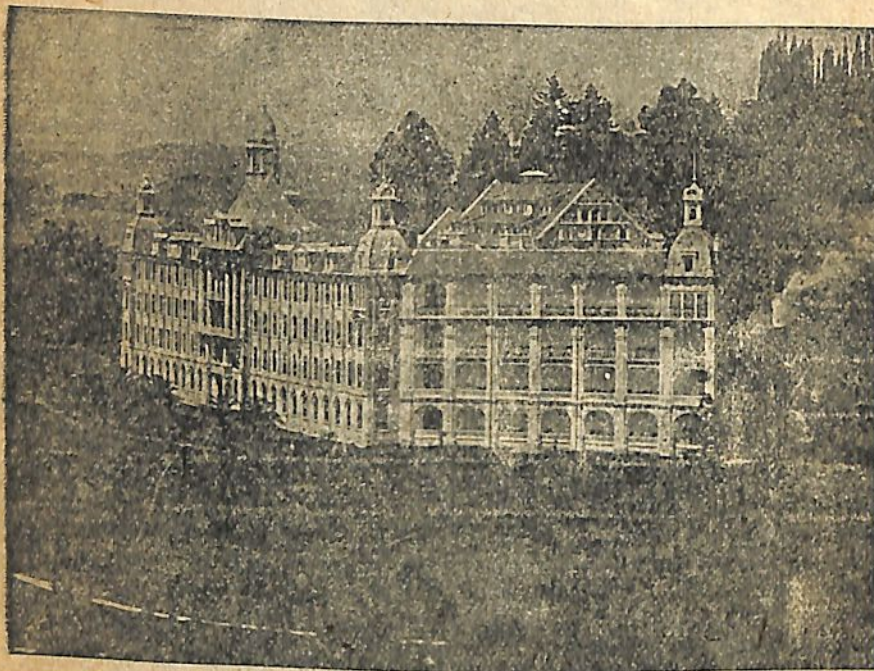
Նման կլիման հնարավորութիւնն է տալիս աճելու մեզ մօտ
սաք յերկրներէ բուսականութեանը (կիտրոն, նարինջ, արմա-
շկենիներ և այլն): Նման կլիման հնարավորութիւնն է տալիս
տնկելու կամ ցանելու մեր սովորուածներում ու կտիտողներում
շատ թանկագին ու արժեքավոր մշակույթներ (յեթերաբեր
բույսեր, կիտրոնավորներ, թեյ, ծխախոտ):

Արևազկալի կլիման շատ նպաստավոր է թոքային հիվանդաների համար, վերովհետև հնայած մեծաքանակ տեղումներին

ու ողի մեծ խոնավութեանը՝ Արեւազիան ունի շատ արեւոտ, պայծառ որեր. որինակ՝ Սուխումում պայծառ, արեւոտ որերի թիվը տարեկան հասնում է 217-ի, այնինչ Կիսլովոդսկում 84 է, իսկ Դաւթուում (հայտնի տրտաւահմանյան կուրորտ) 99 արեւոտ որ կա տարվա մեջ:

Յերբ Միւսթյան մյուս հանրապետութիւնների մեջ սկսւում են ցրտերն ու սառնամանիքները՝ թոքային հիւանդները դալիս են Արեւազիա (Սուխում, Պսիրցխա, Գաղրի), ուր այդ ժամանակ չկան վոչ սառնամանիքներ և վոչ սառը քամիներ:

Նման հիւանդների համար Մ. Ս. Հ. Մ.-ի մասշտաբով լաւագոյն սանատորիաները գտնւում են Արեւազիայում (Գուլլիպլ, Գաղրի, Պսիրցխա). նրանք չեն զիջում արտասահմանյան սանատորիաներին:

Նկ. 10 Գուլլիպլի սանատորիան կարմիր շէնք:

Բացի գործող սանատորիաներից 2-րդ հնգամյա պլանի մեջ նախագծւում են մեծ սանատորիաներ՝ Գուլաուտում, Մյուսսերում, Գաղրիում, Պսիրցխայում: Բացի ծովափնյա սանատորիաներից յենթադրւում է կառուցել սանատորիաներ Արեւազիայի լեռնային մասում:

Ծովափնյա ցածրութիւնից դեպի լեռները, քանի մոտե-

նում ենք գլխավոր սառցադաշտային շղթային, կլիման դառնում է ավելի ցուրտ: Արեւազիայի բարձր լեռնային մասերում կլիման բոլորովին այլ է: Այնտեղ չափազանց շատ ձյուն է տեղում, լինում են սառնամանիքներ: Ամառն այնտեղ տեղում է շատ կարճ և լինում է հով, իսկ գլխավոր լեռնաշղթայի վրա յերբեմն ամառային գիշերներին լինում են թեթիւ սառնամանիքներ: Պատճառն այն է, վոր ինչքան բարձր՝ դեպի լեռները, այնքան ոգը ցուրտ է:

Հ ա Ր Գ ե Ր: 1. Արեւազիայի կլիմայի մեջ ինչ դեր են խաղում գլխավոր Կովկասյան լեռնաշղթան ու Սև ծովը:

2. Ինչո՞ւ տարբեր է կլիման զանազան վայրերում:
3. Ինչո՞ւ մեղ մոտ յերբեմն լինում են շատ ցուրտ ձմեռ և մեծ ձյուն:
4. Ինչո՞ւ Սուխումում, Պսիրցխայում և Գաղրիում ավելի տաք է կլիման, քան Արեւազիայի այլ վայրերում:
5. Թվեցե՞ք Արեւազիայի սանատորիաները:

V. ՆՈՂԸ.

Արեւազիայի հողը բազմատեսակ է: Ստորին Արեւազիան մանավանդ գետերի հովիտներում ծածկված է ջրաբեր հողերով՝ վորոնք շատ պտղաբեր են: Այստեղ աճում են արժեքավոր մերձ—արեւադարձային բույսեր:

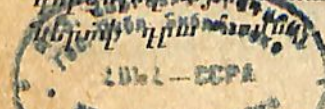
Միայն խորհրդային իշխանութեան բոլոր Արեւազիայի ազգաբնակչութեանը հայտնի դառավ, վոր լատիւրիտ կոչված կարմիր հողը, ուր առաջ աճում էր միայն պտերը (папортник), ամենապիտանի հողն է թեյի համար:

Այգաւիտի հողերի վրա մենք ունենք ներկայումս խոշոր թէյի սովխոզներ (Աչիգվարա, Մոկվի և ուրիշ): Լատիւրիտի հողը հանդիպում է գլխավորապէս Գալիի և Ոչեմչիլի ռայոններում: Կան հողերի ուրիշ տեսակներ եւ, որինակ՝ մոխրագույն, կաւային, շագանակագույն և այլն, վորոնց վրա մեր կլիմայի պայմաններում աճում են զանազան ոգտակար բույսեր:

Մշակութիւններից մի քանիսը, որինակ՝ ծխախոտը, շատ շուտով ուժասպառ է անում հողը: Առաջ նման մաշված հողերը թողնում էյին հանգստանալու:

Ներկա, բանվորադուրացիական իշխանութեան որոք մենք ապահովում ենք աշխատավորութեան լիակատար տիրապետութիւնը բնութեան վրա, փոփոխում ենք հողերը ներգործելով նրանց վրա զանազան հանքային պարարտանյութերով, ոգտապարարներով, արեւադարձային գյուղատնտեսական մեքենաներով, իրանքով եւ բերք ենք ստանում ամեն տարի:

1007
31565

Հողի պարարտացման համար մենք ոգտագործում ենք՝ սուպերֆոսֆատ, ծծմբաթթու, ամոնի, չիլիի սելիտրա և այլք:

VI. ԱՔԻԱԶԻԱՅԻ ԲՈՒՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ:

Արևադիայի բազմազան կլիման ու հողի զանազան տեսակները հնարավորություն են տալիս աճելու բազմատեսակ բույսերին: Սուխումում, Պսիրցխայում, Գազրիում և ծովափի այլ պաշտպանված վայրերում աճում են մշտադալար բույսեր, որինակ՝ կիտրոններ, նարինջ, մանդարին, թեյ, ծվաղենի, Զիթ երևի և այլ արժեքավոր մերձարևադարձային բույսեր:

Նկ. 11 Մանդարինի բերքահավաքը:

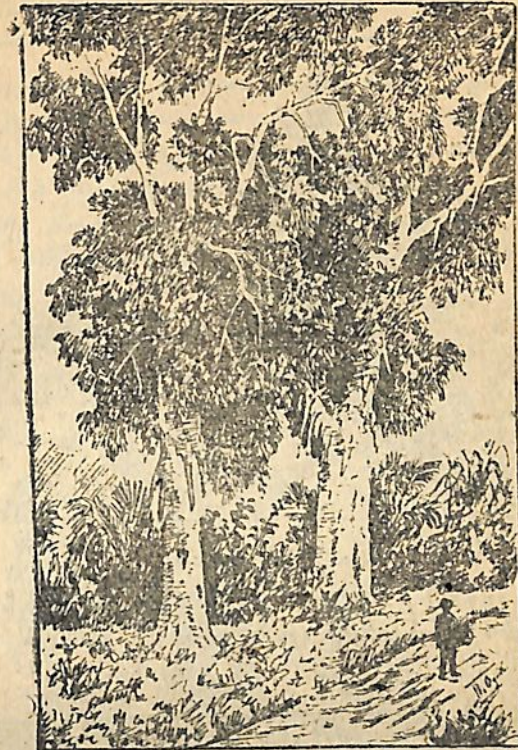
Այդ բույսերը հսկայական նշանակություն ունեն մեր միության տնտեսական կյանքի համար:

ԽՈՐԴԵՆՈՒՑ (герань), լի մոնի ս ո Ր Գ Օ Յ Ի Գ, և ուրիշ բույսերից ստացվում են յեթերային յուղեր, ու ա մ ի ի Գ, ն ո Ր — զ ե լ ա ն — ղ յ ա ն վ ու շ ի Գ, ա գ ա վ ա յ ի Գ՝ տեքստիլի հումուլթ մեր ֆաբրիկաների համար:

Կան դեղային բույսեր (կամֆարային դամիսի և այլն.)

Կան բույսեր, որինակ՝ միմոզա, եվկալիստ՝ վերոնցից պատրաստում են դաբադելու նյութեր:

Ծովափնյա շերտում աճում են սաղարթավոր ծառեր, վոնքը կորցնում են իրենց կանաչ սաղարթը տարին մեկ անգամ:

Նկ. 12 Եվկալիստ

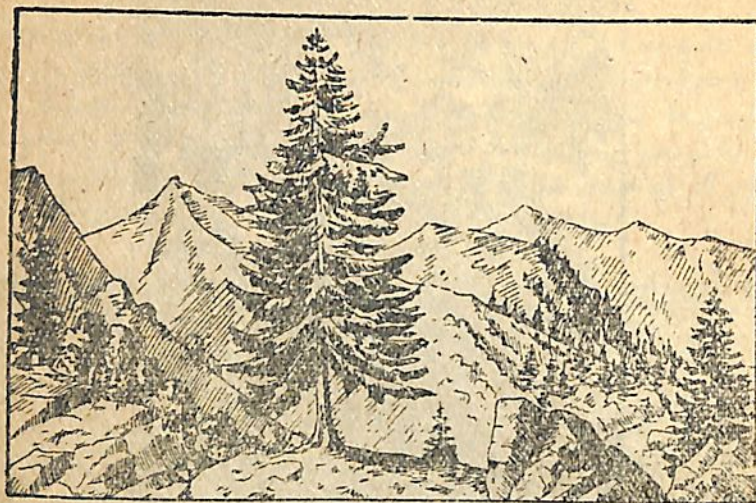
դրանք են՝ կադնի, բոխի, շազանակի, լաստենի (յալքենի) և մրգատու բույսերի զանազան տեսակները:

Արևադիայի հսկայական արժեքավոր անտառները՝ հաճարի, յեղենի, շազանակի և այլք, պահպանվել են գլխավորապես լեռնային մասերում և Բզիբի, Գեգեյի ու Զխալտայի գետերի խոր կիրճերում:

Անտառով ծածկված մակերևույթը Արևադիայում հավասար է 387. 357 հեկտարի: Դա համարյա հանրապետության յերկրամասի կեսն է: Ըստ ծառերի տեսակների, Արևադիայի անտառներում տեսակները հետևյալ կերպ են դասավորվում հաճարի—անտառային մակերևույթի 40% -ը, յեղենի՝ 28% և այլն:

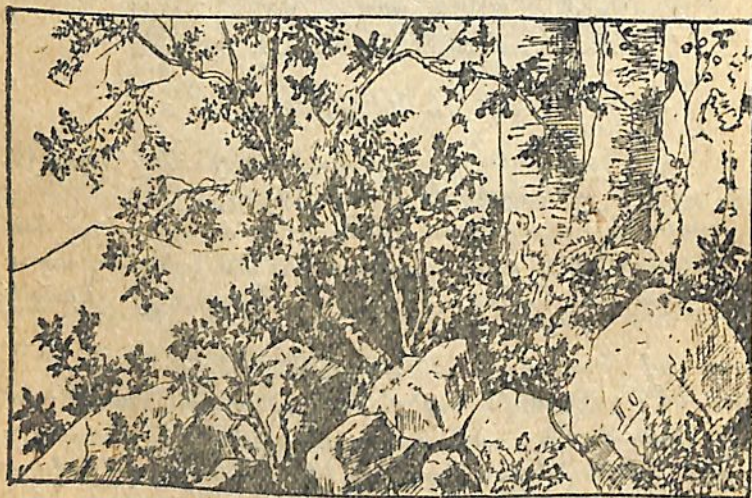
Արևադիայի անտառներում կան շատ արժեքավոր ծառեր որինակ՝ տիսս (կարմիր ծառ) ու սամշիտ. վերջինս տեղավորված է Աալցղի, Ոկումի ու Գեգեյի կիրճերում:

Արեւադիայի անտառները մեծ հարստութիւն են ներկայացնում մեր միութեան համար, դրա համար խորհրդային իշխանութիւնն սկսեց պլանայաի կերպով ու մեծ քանակութեամբ ոգտագործել այն: Կառուցվում է Բ գիբի Ան տ ա ու ա ռ գ յ ու:

Նկ. 13 Յեղենի

Նաբերական կոմբինատ: Բգիբի ֆաբրիկաներում ու գործարաններում փայտից պիտի պատրաստվի թուղթ ու ստվարաթուղթ:

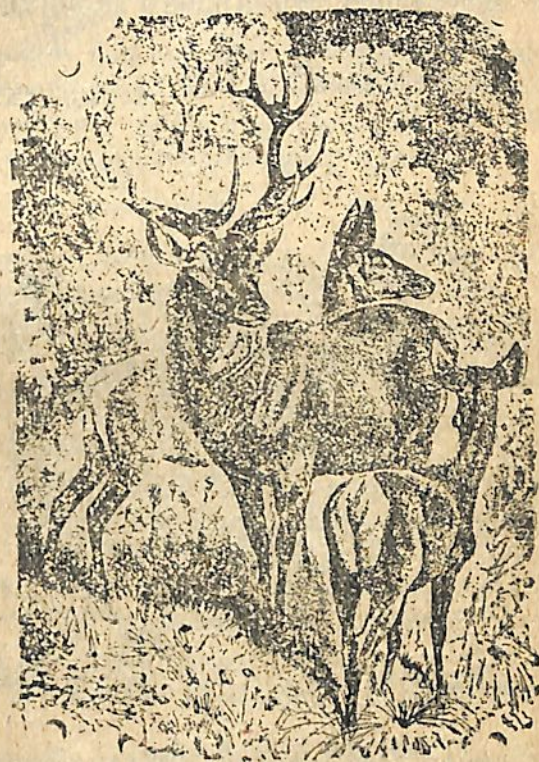

Նկ. 14 Սամշիտ:

Բացի զրանից Բգիբի վեղջ անտառային մակերեսը բաղձակողմանի կերպով ոգտագործվելու յե: հաճարի փայտը ոգ-

տագործվելու յե տակառների գամվածքների և կահկարասիքի պատրաստման վրա: յեղենին կոգտագործվի բացի թուղթը՝ նաև վորպես շինանյութ ու արկղների և ֆաներայի պատրաստման վրա:

Ինչ վերաբերվում է սամշիտին՝ նրա արտասովոր ամուր ու ծանր փայտեղենը շատ բարձր է գնահատվում: Խորհրդային միութեան մեջ նա միայն Արեւադիայում ու Ադրբեջանում է պահպանվել մեծ քանակութեամբ: Սամշիտից պատրաստում են գործվածքային մաքրոններ մանուֆակտուրային գործարանների համար: Նրա հաստատուն, պինդ ու գեղեցիկ փայտը ոգտագործվում է վորպես նյութ՝ փորագրութիւնների համար, փոխաբինելով փղոսկրը:

Նկ. 15 Յեղջերու

Արտասահմանում սամշիտը գնվում է մեզնից մեծ հաճույքով: Բգիբի անտառարդյունաբերական կոմբինատը իրա անտառանյութը ստանալու յե Բգիբ գետի ու նրա վտակ՝ Գեգեյի կիրճերում գտնվող անտառային մասսիֆներից:

Բգիբկոմբինատից հետո իրա հզորութեամբ յերկրորդն է

Կողորի փայտագործարանը. նա իրա անտառանյութը (գերաններ) ստանում է Կողոր գետի միջոցով (Չխարտայի անտառամթերումների շրջանից): Անտառանյութերի փոխադրման ձևերը դեռևս ևս քիչ են մեքենայացված. հետագայում Կողորի փայտագործարանը ծավալվելու յե Բզիբի անտառարդյունաբերական կոմբինատի նմանությամբ: Վորովհետև Արխաղիան իրա հողամասի մեծ մասով լեռնոտ յերկիր է, ապա դրա համար ել փոփոխում է նրա բուսական աշխարհը՝ յեթե մենք ծովափից բարձրանանք դեպի լեռները: Այստեղ մենք հանդիպում ենք իրար հաջորդող բուսական զոնաների, սկսած մերձարևադարձայինից մինչև թզուկային բույսերն ու գլխավոր լեռնաշղթայի ժայռերի վրայի բարաբրտերը:

VII. ԱԲԻԱԶԻԱՅԻ ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ:

Կլիմայական պայմանների ու բուսական աշխարհի բազմազանությունը պայմանավորում է նաև կենդանական աշխարհի բազմազանությունը: Արխաղիայում մենք հանդիպում ենք կենդանիների ու թռչունների բազմաթիվ ներկայացուցիչների:

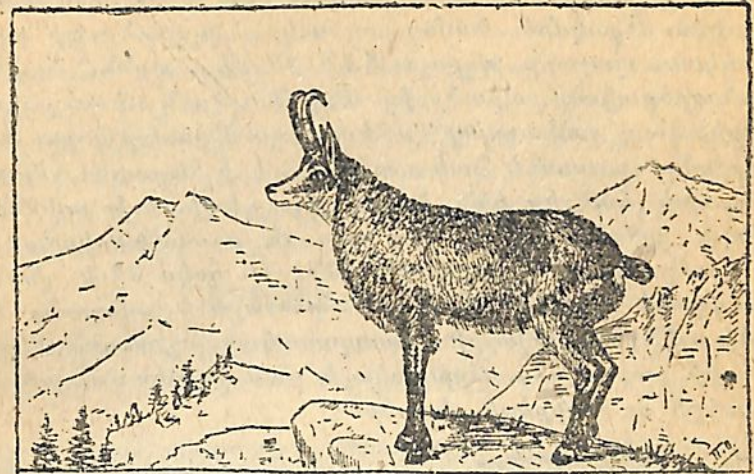
Նկ. 16 Կզաքիաներ:

Արխաղիայի անտառներում մենք հանդիպում ենք հետևյալ վայրի կենդանիներին. գայլեր, չախկալներ, աղվեսներ, աքշեր, վաբազներ, վայրի կատուներ, տեղ—տեղ այծյամներ. իսկ լեռնային մասում՝ տուրեր, քարայծեր, յեղջերուներ և այլն:

Կան նաև կզաքիաներ ու ջրասամույրներ, վորոնց մորթին ունի արդյունաբերական նշանակություն: Թռչուններից՝ փառ-

յաններ, լեռնային հնդկահավեր, բազեններ և ուրիշ:

Զվող թռչուններից՝ բաղեր, սագեր, ծիծեռնակներ և այլն:

Նկ. 17 Այծյամ

Ընտանի կենդանիներից՝ մեղ մոտ կան կովեր, խոզեր, գոմեշներ, այծեր, վոչխարներ. իսկ թռչուններից՝ հավեր, հրեգահավեր, բաղեր ու սագեր:

Հարց ե՞ր: Ինչո՞ւ Արխաղիայի բուսականությունը բազմազան է:

Անվանեցեք մերձարևադարձային բույսերը:

Անվանեցեք և ցույց տվեք քարտեզի վրա, վորտեղ են գտնվում մեծ անտառները:

Անվանեցեք արժեքավոր փայտեղեն ունեցող բույսերը: Ի՞նչ է տալու մեզ Բզիբկոմբինատը:

Թվեցեք Արխաղիայի կենդանական աշխարհի տեսակները, վայրի և ընտանի կենդանիները առանձին—առանձին:

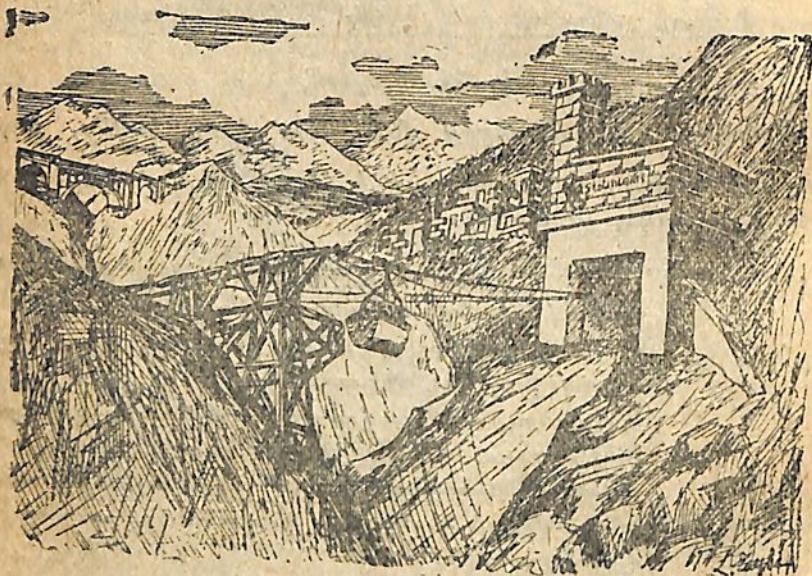
VIII. ԱԲԻԱԶԻԱՅԻ ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՀԱՐՍՏՈՒՅՈՒՆՆԵՐԸ:

Արխաղիայի ընդերքը, մանավանդ լեռնային մասում շատ հարուստ է ոդտակար հանքերով:

Արխաղիայի հանքային հարստությունների մեջ իրա անուսական նշանակությունը առաջին տեղն է բռնում աղվաբ՛չե լիքարած ու խը:

Նա տեղավորված է շերտերով Այլցգա գետի վերին հո-

անքում, ծովի մակերևույթից մոտ 300 մետր բարձրության վրա: Գտնվում է գլխավորապես Ակարմարա—Ջանտուռ—Խեչիկ վարայի շրջաններում: Հանքը տարածված է 45 կմ. մակերևույթի վրա: Մշակման համար ոգտակար՝ քարածուխի արդյունաբերական պաշարը փորոշում են 48 միլլ. տոննա: Տղվարչեի արդյունաբերական քարածուխը մեր միության մետաղագործարաններին կտա հափազանց կարևոր և արժեքավոր կոքս: Տղվարչեի շրջանը առատ է նաև գաճի ու կրի հարուստ շերտերով: Գործածուխի հանքեր կան նաև Բզիբ գետի ձախ ափին, Կալգախվարի շրջանում: Վերջինս դեռ չի ուսումնասիրված, սակայն Համկոմկուսի Կենտկոմի 1931 թ. հուլի 31-ի փորոշման մեջ ուղղակի հիշված է, փոր անհրաժեշտ և ավարտել Բզիբի քարածխային հանքավայրի հետազոտական աշխատանքները: Բացի քարածխից, Աբխազիայի շատ վայրերում կան ուրիշ մետաղների ու հանքերի շերտեր:

Նկ. 18 Ստավինսարոյ (Տղվարչեի)

Չիշրա լեռան վրա դեռ հին ժամանակներից հայտնի յենարճային հանքերը, փորոնք պարունակում են 830/0 մաքուր արճիճ (կապար): Նույնանման արճային հանք՝ պղինձ ու արծաթի հետքերով հանդիպում է Խիմցա լեռան վրա, Գուստայի վերին հոսանքներում Ջամփալ գետի վերին հոսանքում, Ուկում գետի վրա և Գոուլյակ վայրում (Բզիբի լեռնաշարքի վրա):

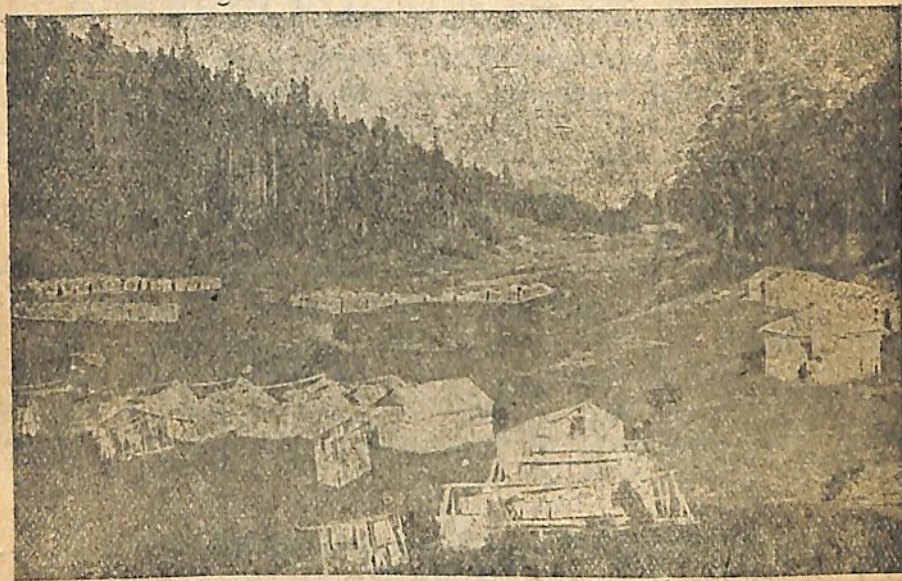
Չիշրա լեռան վրա և Գալիի ուսյանի լեռնաշղթերին զբաղված են ցինկի հանքերը:

Հայտնաբերված են յերկաթահանքեր Բզիբի ակունքներում Բաշկապարայի արոտների մոտ, Կոդոր գետի հովտում և Աալցգա գետի ավազանում (Տղվարչեից հյուսիս—արևելք):

Այդ բոլոր վայրերը դեռ ինչպես հարկն է չեն հետազոտված: Մնացած ոգտակար հանածոներից կան՝ ապքեստի (կըտավաքար) շերտեր Սակեն գետի ակունքներում, մարմարի հանքեր Ախատայի վայրում (Չիխվա—Խիմցա արոտների ձամբին) և Չիտրթոլի գյուղի մոտ, ապալտի (գետնաձյուղ) հանքեր Գազրայի լեռնաշղթայի (Ախիբշա) լանջերում, կավիճ Գալիի ուսյանում:

ՀԱՆՔԱՅԻՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ:

Աբխազիայում վաղուց հայտնի յեն Տղվարչեի ու Գալիի ուսյանի վրա խոշոր հանքային աղբյուրները,

Նկ. 19 Տղվարչեի հանքային աղբյուրները:

Մեծ ժողովրդականություն են վայելում գյուղացիական ազգաբնակչության մեջ Խիսապշայի արոտներում գտնվող (Բեզիբ գետի ակունքներում) ածխածխի (նարգանի) աղբյուրները: Առատիսարայի աղբյուրը (Բզիբյան Աբխազիայի լեռներում), ծծմբային աղբյուրները Ազգարայի կիրճում (Չիսալտա գետ), Տղվարչեի բուժիչ աղբյուրը (Այի գյուղի մոտ), աղային աղբյուրները Գազրիի ուսյանում, Սակեն լեռների հանքային աղբյուրները:

Կան աղբյուրներ նաև Աժարայի շրջանում ու Աբխազիայի շատ ուրիշ տեղերում: Աբխազիայի կուրորտային վարչությունը, ուսումնասիրել է այդ աղբյուրները և շատ տեղերում ի նկատի ունի զարգացնելու կուրորտային շինարարությունը:

Հարցեր: Ցույց տվեք Աբխազիայի քարտեզի վրա, վորտե՞ր են գտնվում Տղվարչելի քարածխային հանքերը: Ինչո՞վ է նշանավոր Տղվարչելի քարածուխը: Գտե՞ք քարտեզի վրա մետաղի հանքավայրերը: Գտե՞ք քարտեզի վրա հանքային աղբյուրների տեղերը: Անվանե՞ցե՛ք հանքային աղբյուրներ, վորոնք հայտնի չեն զրույցներից:

IX. ԱԲԽԱԶԻԱՅԻ ԱԶԳԱՐՆԱԿԻԶՈՒԹՅՈՒՆԸ:

Ամբողջ Աբխազիայում ապրում են 242. 454 մարդ: Նրանցից՝ քաղաքում ապրում են 43311 մարդ, իսկ մնացած ազգաբնակչությունը՝ 199. 143 մարդ, գյուղական բնակչությունն է: Ազգաբնակչության մեծամասնությունը, ինչպես տեսնում ենք, գյուղական է: Խորհրդային իշխանության որոք Աբխազիայի ազգաբնակչությունն սկսեց արագորեն աճել, վորը յերևում է հետևյալ տախտակից:

Տարիներ	քաղաքի ազգաբնակչություն	գյուղի ազգաբնակչություն	ընդամենը
1921	27. 221	152. 091	179. 317
1926	31. 305	165. 787	197. 092
1930	35. 234	188. 752	222. 986
1931	36. 290	192. 147	228. 437
1933 թ. 1/1-ին	43. 311	199. 143	242. 454

Աբխազիայի աշխատավոր ազգաբնակչության թվի աճը բացատրվում է նրա բնական աճամամբ:

Այդ աճումը տեղի չէ ունենում շնորհիվ նրա, վոր Խորհրդային իշխանության որոք բարձրացավ աշխատավորության տնտեսական և կուլտուր-կենցաղային վիճակը:

1 Աբխազիայի աշխատավոր բնակչությունը այժմ շատ ավելի լավ է ապրում, քան Խորհրդային իշխանությունից առաջ, այսինքն ցարի ու մենշևիկների որով:

Պարտադիր ուսուցման ու անդրադիտության վերացման շնորհիվ բարձրացել է կուլտուրական մակարդակը՝ տրրվում է լայն բժշկական ոգնություն տեղերում և այլն:

Աբխազիայի աշխատավոր ազգաբնակչության հանդեպ խորհրդային իշխանության ձեռք առած միջոցառումները զգալիորեն պակասեցրին մահացումը և ավելացրին ծնվողների թիվը:

Աբխազիայի բնակչության արագ աճը բացատրվում է հանրապետության ժողովրդական տնտեսության աճամամբ:

Մենք կառուցում ենք գործարաններ, ֆաբրիկաներ, անց ենք կացնում յերկաթ—գծեր, մշակում ենք Տղվարչելի քարածուխը և այլն, և դրա հետ միասին աճում է նաև բանվոր դասակարգը:

Այդ բոլորը ձեռք է բերված կոմ. կուսակցության ղեկավարության տակ:

Բնակչության հիմնական մասան, այսինքը $\frac{2}{3}$ -ը կազմում են վրացիներն ու աբխազները:

Աբխազները ապրում են հետևյալ ռայոններում.— Ոչեմ-չիրի (66, 7 $\frac{0}{10}$), Գուդաուտի (57, 5 $\frac{0}{10}$), Գալիի (17, 7 $\frac{0}{10}$), Գադրիի (5, 7 $\frac{0}{10}$) և Սուխումի (3, 0 $\frac{0}{10}$):

Բանվոր—գյուղացիական իշխանությունը հաղթականորեն առաջ է տանում սոցիալիստական շինարարությունը թե քաղաքում և թե գյուղում:

Սոցիալիստական շինարարության մեծ հաջողությունները ավելի սրեցին դասակարգային պայքարը:

Կապիտալիստական ելեմենտների դիմադրությունը կազմակերպված ու վճռական հարված է ստանում աշխատավորության կողմից կոմկուսի ղեկավարության տակ:

Այդ պայքարի մեջ աշխատավորությունը՝ բանվորները, կոլտոշնիկները, չքավորներն ու միջակները—հույները, հայերը, վրացիները, աբխազները, ռուսներն և ուրիշ ազգությունները միացյալ կերպով կռվում են ընդհանուր դասակարգային թշնամու դեմ:

X. ԱԲԽԱԶԻԱՅԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ:

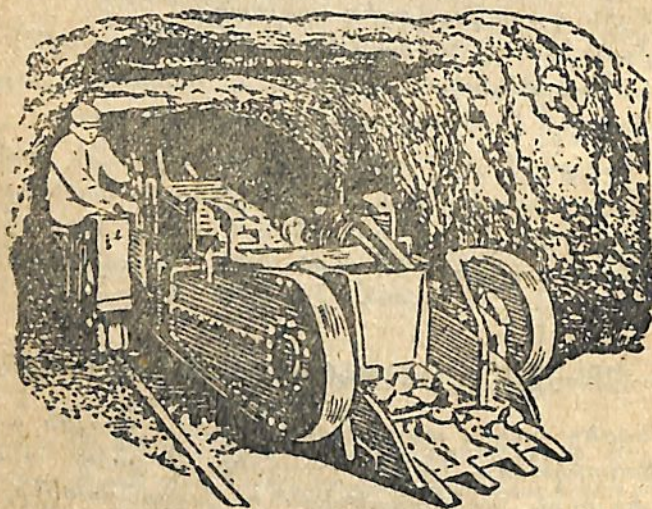
Տասներեք տարի առաջ Աբխազիայում չկային գործարաններ ու ֆաբրիկաներ, յեթե չհաշվենք մի քանի տնայնագործական աղյուսի գործարաններն ու սղոցարանները, վորոնք շատ վատ էյին կահավորված: Տեղական ազգություններից շատ քիչ բանվորներ կային այդ ձեռնարկությունների մեջ: Գյուղատնտեսությունն ամենահետամնաց աստիճանի վրա յեր մեզ մոտ: Այն ինչ մեր յերկրի բնական արտադրողական ուժերը շատ նպաստավոր էյին Աբխազիայի ինդուստրիալ ու գյուղատնտեսական զարգացման համար:

Իսկ ինչ ունենք հիմա:

Այդ հարցին պատասխան ե տալիս Արխաղիայի Ա. Ս. Յ. Հ. Կենտրոնի ղեկավար Կ. Ն. Լալոբան 1933 թ. 29/1-ի իր գեղեցիկ մեջ առաջին հնգամյակի արդյունքների մասին:

1928 թվին Արխաղիայում կար 44 արդյունաբերական ձեռնարկ, այժմ—172. 1928 թվին Արխաղիայում կար 464 բանվոր, այժմ—3. 349 բանվոր: 1928 թվին Արխաղիայի կոլտոգներում կար 106 գյուղացիական տնտեսություն, այժմ—14. 317: 1928 թվին Արխաղիայում կար 7 խորհ. տնտեսություն, այժմ—30 խորհ. տնտեսություն և 4 կոոպ. տնտեսություն: 1928 թվին Արխաղիայում չկար վոչ մի տրակտոր, հիմա Արխաղիայում կա 141 տրակտոր, կառուցված են յերկու Մ Տ Կ (մեքենա—տրակտորային կայաններ): 1928 թվին Արխաղիայի բյուջեն հավասար էր 4. 580 հազար ռուբլու, իսկ 1933 թվին 23 միլիոն ռուբլուց ավելի (առանց Տղվարչելի, Բգիբի, Սև—ծովյան յերկաթուղագծի կապիտալներդրումների) և այլն:

ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒՄ: Մենք ունենք խոշոր ինդուստրիալ ձեռնարկություններ. դրանց թվում առաջին հերթին Ստալինսկոյ (Տղվարչելսկոյ) Բգիբ Կոմբինատ և այլն:

կն. 20 Տղվարչելսկոյ.

Տղվարչելի քարածուխի հետախուզումները սկսվել են Խորհրդային իշխանության որով և ավարտվել են կարճ ժամանակա միջոցում:

1929 թվին սկսվեց քարածխային հանքերի կառուցումը, իսկ 1931 թվին ծավալվեց լայն շինարարություն 14. 000 000 ռու-

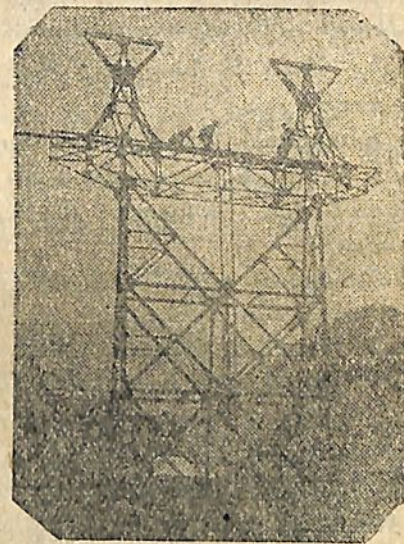
բլու ֆինանսական պլանով: Այն ժամանակվանից ել ձեռնարկվեց լարային ճանապարհի կառուցմանը, վորի շնորհիվ քարածուխը Ակարմարայից պիտի իջեցվի դեպի Կվեգան: Նմանապես ձեռնարկվեց բանվորների բնակարանային ու կենցաղային պայմանների բարելավման նպատակով շինարարություն:

Տղվարչելսկոյի ներդրումներն աճումն են աստիճանաբար և 1933 թվի վերջին հասնելու յեն մինչև 40. 000 000 ռուբլու:

Տղվարչելի քարածուխի ոգտագործման հարցը Արխաղիայի վրաստանի, Ա. Ս. Ֆ. Յ. Հ.-ի և վող Միտլյան պետական պլանների մեջ խոշորագույն խնդիրներից մեկն է:

Արժեքավոր կոքս տվող Տղվարչելի քարածուխի մոտիկությունը ծովափին՝ շատ կարևոր և նպաստավոր հանգամանք է մետաղագործարանների մատակարարման համար:

ՄԵՏԱՂԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԿՈՔՍ տալու տեսակետից Տղվարչելի քարածուխը չի զիջում անգլիական քարածուխին:

նկ. 21 Լարային ճանապարհ.

Կոքսացող Տղվարչելի քարածուխն ոգտագործվելու յե մետաղագործարանների համար:

Ոչեմչիբից Կվեգան արդեն անց ե կացված յերկաթուղագծային ճյուղ, վորը միացրեց Տղվարչելի շրջանը Անդրկովկասյան յերկաթուղագծերի ցանցի հետ:

Այդ ուղիով ե գնալու Տղվարչելի քարածուխի առաջին պարտիան մետաղագործարանների կարիքների համար:

Տղվարչելի քարածխային շրջանը մեծ դեր ե խաղալու վոչ միայն սև մետաղագործության գտրգացման համար, այլ և ա-

պագայում Կվեդան—Ոչեմչիրի ռայոնում կառուցվելիք կոքսոքիմիական հզոր կոմբինատի համար, վորը արտադրելու յե գանազան պրոդուկտներ

Ակարմարայից Կվեդան կառուցվող լարային ճանապարհը ավարտվում է, և 1934 թվի ապրիլ ամսին սկսվելու յե Ստալինստրոյի բոլոր հանքահորերի կանոնավոր շահագործումը:

Այդ ժամանակամիջոցին ավարտվելու յեն՝ Ակարմարայի բարձող կայարանը. Կվեդանի վերջին կայարանը, յերեք հանգույցային կայաններ, յոթը լարային խարխախող-ձգող կայմերու 49 հենվող կայմեր: Ամբողջ գծի յերկարությամբ ձգվելու յեն լարեր:

Տղվարչելի հանքերում բանվորների թիվը հասնում է մի քանի հազար հոգու, վորոնց թվում կան և տեղական ազգություններ՝ աբխազներ, վրացիներ, հայեր և այլն:

Ահա թե ինչպիսի հոյակապ աշխատանք է ծավալվում Տղվարչելստրոյում, վորը մինչ Խորհրդային իշխանությունը համարվում եր Աբխազիայի ամենախուլ անկյուններից մեկը:

Տղվարչելստրոյից հեռու Աբխազիայի յերկրորդ ինդուստրիալ ոչխան է Բզիբստրոյը:

Բզիբ գետի ունրա վտակ Գեգեյի կիրճերում փռված անտառային տարածություններն, ուր աճում են արժեքավոր ծառեր՝ սամշիտի, շազանակի, հաճարի, յեղենի—հասնում են մինչև 90. 000 հեկտարի:

1929 թվին ձեռնարկվեց այդ խոշորագույն կոմբինատի շինարարությունը: Փայտեղենը մթերվելու յե հեռու, լեռներում: Գեգե և Բզիբ գետերի միացման վայրում կառուցվելու յեն գործարաններ ու 10. 000 ձիու ուժի հասնող ելեկտրոկայան:

Սյտեղից վերամշակված փայտի զանգվածը (ցելլուլոզա) հատուկ խողովակներով թեքությամբ հոսելու յե Պիցունդա, վորտեղ կառուցվելու յե թղթի ֆաբրիկա, վորն այդ զանգվածը վերամշակելով դարձնելու յե թուղթ և ստվարաթուղթ: Պիցունդա յեն իջնելու հատուկ պատրաստված առուներով նաև գերաններ: Պիցունդայում կառուցվելու յեն կոմբինատի հետևյալ գործարանները. սղոցարան, ֆաներայի ու արկղի:

Պիցունդայի նավահանգստում կառուցվելու յե նավամատույց. 1932 թվին Բզիբ կոմբինատի շինարարության համար բաց եր թողնված 8. 000 000 ռուբլի:

Բզիբի անտառարդյունաբերական Կոմբինատի արտադրանքը մեծ յեկամուտ է տալու Խորհրդային Միությանը:

Արտադրանքի մի մասը գնալու յե արտասահմանյան շուկաները, մնացյալ նյութն ոգտագործվելու յե Միության ներքին կարիքների համար:

Բզիբկոմբինատից հեռու, Աբխազիայի անտառարդյունաբերական ձեռնարկներից կարևորագույնն է Կոդոբի սղոցարանը, վոր գտնվում է Սուխումից 22 կմ. հեռու, Կոդոբ գետի ափին:

Այդ գործարանն ունի սեփական՝ առայժմ 295 ձիու ուժանոց ելեկտրոկայան: Հումուլթը (գերանները) ստանում է Չխալտայի փայտամթերութներից (Չխալտա գետի վրա): Փայտը (գերանները) իջեցվում է գետով: Դա կապված է մեծ դժվարությունների հետ: Գործարանն ունի 4 սղոցային շրջանակ: Տարեցտարի աճում է անտառանյութերի արտադրանքի տարեկան նորման:

Կոդոբի սղոցարանի արտադրանքի մի մասը գնում է արտասահման (Իտալիա), մնացյալը սպառվում է աբխազական շուկայում:

Բացի այդ խոշոր անտառարդյունաբերական ձեռնարկություններից Աբխազիայի փայտամշակող արդյունաբերությունն ունի 24 ձեռնարկություն. 11 սղոցարան, մի քանի փայտամշակող արհեստանոցներ, բամբուկե կահկարասու արհեստանոց և այլն:

ՇԻՆԱՆՅՈՒԹԵՐԻ ԱՐԴ.—15 աղյուսի գործարաններ, վորոնցից ամենախոշորը Սուխումի աղյուսի—կղմինդրի գործարանն է, 8 կրի գործարաններ, մեկ ալաբաստրի:

ԿԱՇՎԵ—ԿՈՇԻԿԱՅԻՆ ԱՐԴ.—Ունի 17 ձեռնարկություն, նրանցից նշանավոր են Սուխումի կաշեգործարանը ու կոշիկի արտեղները:

ՏՐԻԿՈՏԱԺԻ ԱՐԴ.—Ունի 3 գուլպա—տրիկոտաժային ձեռնարկություններ, վորտեղ պատրաստում են մայկաներ, ֆուլֆայկաներ և այլն:

Աբխազիայի ԳԻՄԻՍԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ինկատի ունի լայնորեն ծավալվելու, շնորհիվ մերձարևադարձային բուսական հումուլթի գոյության—յեթերաբերներ (խորդենի և այլն), դաբաղիչներ (միմոզա և այլն), գելֆինի ճարպ և ուրիշ: Հիմա կան 12 ձեռնարկություններ.— 5 յեթերա—ձիթային, վոր արտադրում են յեթերային յուղեր: Դա շատ կարևոր է, վորովհետև հետագայում յեթերային յուղերի արտադրանքը վերջնականապես կազատի Ս. Ս. Հ. Մ.—ը ոտաբերկրյա ներմուծումից: Յեթերային յուղեր պատրաստող գործարաններ կան Գադրիի, Գուդաուտի և Սուխումի ռայոններում: Դեղֆինի—ճարպահալ գործարան ունենք Պսիրցխայի մոտ և մի շարք սապոնի գործարաններ:

ՍՆՆԴԱՀԱՄԻ ԱՐԴ.—Ունի 34 ձեռնարկություն, վորոնցից ամենախոշորն են Սուխումի ծխախոտի ֆաբրիկան, ֆերմենտա-

ցինն ծխախոտի գործարանները, Գուղատուտի ողեգործական ու կոնյակի գործարանը, Գալիի թեյի ֆաբրիկան, Սուխումի պահածոյի (կոնսերվի) ֆաբրիկան և մի շարք գլխու, լիմոնադի և այլ գործարաններ:

17-րդ կուսկոնֆերանսը նշեց, վոր բնակչության առաջ հովուներ հիմնական սպառողական ապրանքներով, վորոնց թվում և աննդամթերքներով պիտի ավելանա 2-րդ հնգամյակի վերջում վոչ պակաս, քան 2—3 անգամ, համեմատած 1-ին հինգամյակի հետ, ուստի և Մատակարարության ժողովման Սեբաստիական լիազորության պլանից, յերևում է, վոր 2-րդ հնգամյակում Սեբաստիական աննդամի արդյունաբերությունը ստանալու յե մեծ չափեր: Կառուցվելու յեն մի շարք մրգեղենի ու ձկնեղենի պահածոյի հզոր ֆաբրիկաներ, կառուցվելու յե նոր ծխախոտի ֆաբրիկա, յենթադրվում է պահածոյի ֆաբրիկայի կառուցումը Դրանդայում, սալոր չորացնելու գործարանը Պիլենկովոյում, մրգեղենի գործարաններ Գալիում, Գաղրիում և այլն:

ԱՐԻԱՋԻԱՅԻ ՊՈԼԵԳՐԱՖ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ունի 4 արպարան:

ԿԱՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ունի 8 ձեռնարկություն՝ կարի արհեստանոցներ:

ԹԵԼԱՆՅՈՒԹԵՐԻ ՄՇԱԿՍԱՆ ԱՐԴ—մաքրած բամբակի արտադրություն, վերմակի—ներքնակի արտադրություն:

Կան ուրիշ կոտպերատիվ ու արտելային արտադրություններն չեմոդանի, կավագործական ամանների, թիթեղյա իրերի և այլն:

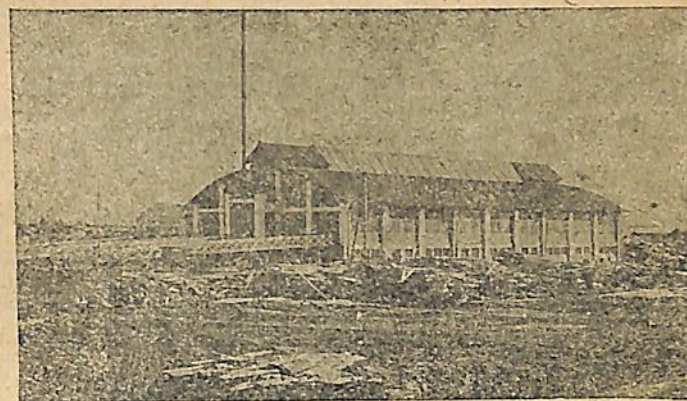
Արտադրության հիշյալ ճյուղերի մեծ մասը (մոտ 30 արդյունաբերական ձեռնարկ) միացնում է «Արարմանոյուզը», վորը համարվում է Սեբաստիայի քաղաքներում ապրող արհեստավոր—անալնագործների ամենախոշոր կոտպերատիվ միությունը:

Ինչ վերաբերվում է Սեբաստիայի գյուղական վայրերում գոյություն ունեցող անալնագործական արդյունաբերությանը, —նա աստիճանաբար կրճատվում է ֆաբրիկաների արտադրանքի շնորհիվ: Տնային գործվածքների (մահուղի), բրդե գլխիներ (Սեբաստիական Սվանսթիայում) անային գործածության համար պահպանվել են դեռ Սեբաստիայի լեռնային մասերում:

Սեբաստիայի անալնագործության մեջ հատուկ տեղ է զբաղում

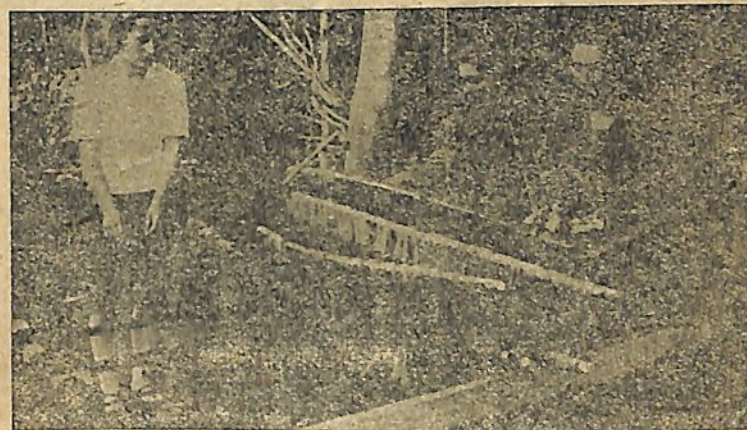
Գորգագործությունը: Լավագույն գորգագործ—վարպետներ կան այժմս ել Բզիբյան Սեբաստիայի գյուղերում, որ Սչանդարա, Ոթխարա, Բլաբուրխվա, և Սուսպ գյուղերում:

ԵԼԵԿՏՐԻԿԱՑԻԱ: Սեբաստիայի ժողովրդական տնտեսության վերականգնումը հնավելու յե եներգետիկ բազայի՝ ելեկտրական եներգիայի վրա: Արտադրության ու նյութերի վերամշակման մեքենայացումը ուղղակի կախման մեջ է ելեկտրական եներգիայից: Այդ եներգիայով մենք շարժում ենք մեքենաներն

Նկ. 22 Կոդորի սղոցարանը:

ու գազգյանները, այդ եներգիան մեզ տալիս է ջերմություն ու լույս և այլն: Իզուր չեք վ. Ի. Լենինը հսկայական նը—

Նկ. 23 Ոթխարայի գորգագործներ:

շանակություն տալիս ելեկտրիֆիկացմանը, ասելով. «Կոմունիզմ—դա խորհրդային իշխանությունն է, ալյուս վողջ յերկրի ելեկտրիֆիկացիան:

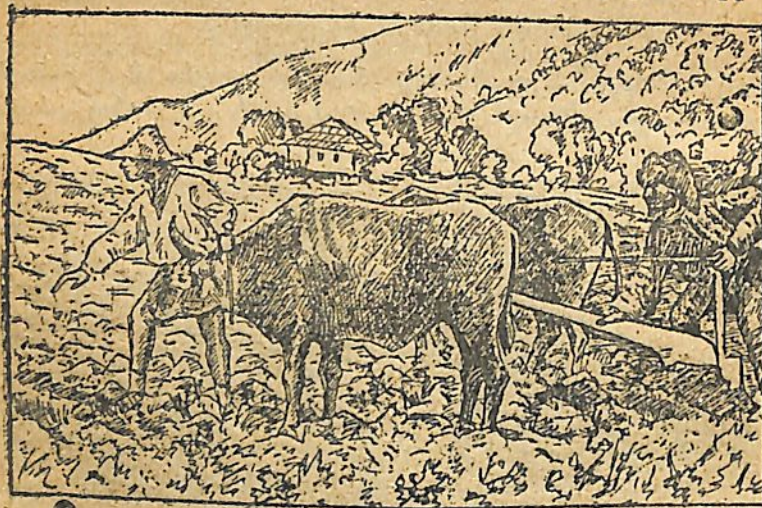
Արխագիայի ժողովրդական տնտեսության պլանների կա-
տարման համար մեզ անհրաժեշտ է ելեկտրոնները վիճակի
նային արդյունաբերության և՛ անտառային, և՛ Սև—ծովյան
յերկաթուղագծի ելեկտրիֆիկացման համար:

Արխագիայի հիդրո—եներգիայի պաշարը հաշվվում է մոտ
կես միլիոն ձիու ուժ: Այդ պաշարները աստիճանաբար ոգտա-
գործվելու յեն:

Արդեն կառուցվում է Սուխումի հիդրոէլեկտրոկայանը,
հզորությամբ մինչև 20. 000. կիլովատ: Նա կառուցվում է
Գումա գետի վրա և սպասարկելու յե Սուխումն ու նրա շրջա-
կայքը, նմանապես և ամբողջ ծովափը մինչև Գուդաուտ:

Հետագայում ծավալվելու յե հիդրո—կայանների կառու-
ցումը Ասպդզա գետի վրա՝ Տղվարչելի ռայոնի համար, Կոզոր
գետի վրա՝ Կոզորի ռայոնի համար և Բզիբ գետի վրա՝ Բզիբ-
յան ռայոնի համար:

Ներկայումս Արխագիայում կա 10 ելեկտրո—կայան, վոր
բոնցից յերեքը՝ հիդրո—կայաններ—Սուխումի, Պսիքցիայի և
Գագրիի, յոթը՝ Ջերմային—Տղվարչելի, Սուխումի, Գուդաուտի,
յերկու Գուրիայի, Ոչեմչիլի, Գալիի: Այդ կայանների հզո-

Նկ. 24 Արխագիան արոր:

րությունը փոքր է, ուստի Արխագիան յերկրորդ հնդամյակում
պետք է մաքսիմալ չափով ոգտագործի „սպիտակ ածուխի“
հսկայական պաշարը:

Հ ա ր ց ե ր: Թվեցեք Արխագիայի խոշոր ինդուստրիալ կենտրոն-
ները:

Յույց տվեք քարտեզի վրա, պատմեցեք, ինչով են
նրանք նշանավոր:

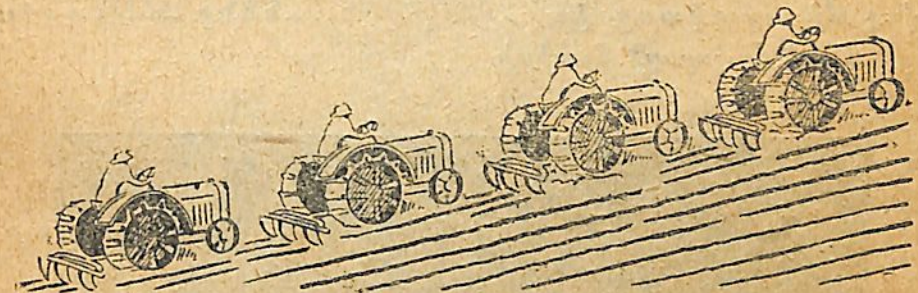
Թվեցեք մնացյալ արդյունաբերական ձեռնարկները,
վորոնք կառուցված են խորհրդային իշխանության
որով. պատմեցեք, թե նրանք ինչ են արտադրում:

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Արխագիայի բնակչության մեծ մասը զբաղվում է գյուղա-
տնտեսությամբ, ավելի ճիշտ հողագործությամբ:

Տասներեք տարի առաջ գլխավոր ցանքային մշակույթն
եր յեգիպտացորենը: Մնացյալ արդյունավոր մշակույթներից
քիչ զբաղվում էին ծխախոտագործությամբ: Յեգիպտացորենի
ու ծխախոտի հողը մշակում էին (հերկում) արորով, տափա-
նում էին ցախից գործված տավանով: Յերբ հողը ուժասպառ
եր լինում, թողնում էին հանգստանալու, վորովհետև հանքա-
յին պարարտանյութերի մասին չգիտեին:

Խորհրդային իշխանության որով, աշխատավորության շա-
հերի համար, բոլորովին վերափոխվում է գյուղատնտեսությու-
նը:

Նկ. 25 Տրակտորներ

Յեթե առաջ յուրաքանչյուր գյուղացի առանձին եր աշխա-
տում մե փոքրիկ պատառ հողի վրա, ապա հիմա չքավոր
գյուղացիները, բատրակները, միջակ գյուղացիները մասսայա-
բար մտան կոլտոգների մեջ: Ինչո՞ւ:

„Վորպեսզի ցան ու ցիր յեղած ու մանր անհա-
տական գյուղացիական տնտեսությունները՝ վո-
րոնք հնարավորություն չունեն ոգտագործելու տը-
րակտորներ ու ժամանակակից գյուղատնտեսա-
կան մեքենաներ, միացնել ու դարձնել խոշոր կու-
լեկտիվ տնտեսություններ, վորոնք զինված են բար-
ձրը զարգացած գյուղատնտեսական ժամանակա-
կից մեքենաներով, իսկ ազատ հողերը ծածկել որինա-
կելի, պետական խորհ. տնտեսություններով:“

(Ընկ. Ստալինի ճառից):

Արխագիայի կոլխոզների մեծ մասում ներկայումս հողը մշակում են վոչ թե գոմեշներով կամ յեղներով լծված արորով, այլ մեքենայով—տրակտորով: Տարեցտարի աճում է կոլխոզները թիվը: Յեթե 1927 թվին Արխագիայի կոլխոզներում կար 106 գյուղացիական տնտեսություն, ապա հիմա կա 14317.

Քիչ շահավետ մշակույթների ցանքային տարածությունը կրճատելով, մեր կոլխոզներին ու մենատնտեսներն ավելացնում են բարձրարժեք մշակույթների ցանքային տարածությունները. որ՝ թեյի, ծխախոտի, յեզիպտացորենի, մանգարինների և այլն:

«Կոլխոզների թիվը 14-ից (1928 թ) բարձրացավ 327-ի (1932 թ):

Կոլխոզների ցանքային տարածությունը 1928 թվին հավասար էր 138 հեկտ. իսկ հիմա 19270 հեկտ. Կոլլեկտիվացման յեն թարկված տնտեսությունների թիվը 1918 թվին մի տոկոսից պակաս էր, իսկ 1932 թվին մենք ունենք 340/0: Արխագիան չունեւր վոչ մի տրակտոր, իսկ 1932 թվին ունենք 141 հատ:» (Ըսկ Լակոբայի ճառից):

Նկ. 26 Կոլխոզ. ծխախոտի բերքահավաքը:

ՄԻԱՒՈՏ: Արխագիայի տեխնիքական մշակույթների մեջ ծխախոտը համարվում է գլխավոր մշակույթ: Պատերազմի սկզբից Արխագիայի ծխախոտագործությունը սկսեց ընկնել. մենշեիկյան իշխանության օրով այդ տնտեսումն ավելի յե արագանում, հասնելով 1920 թվին 1. 200 հեկտ. իսկ 1921 թվին (մենշեիկյան իշխանության տապալման տարին) մինչև 44 հեկտ. Արխագիայի խորհրդայնացման մոմենտից սկսվում է ծխա-

խոտագործությունն արագ վերելքը. 1929 թվին ծխախոտի ցանքային տարածությունը հասնում է 12. 969 հեկտ. հետագայում, գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման կապակցությամբ, ծխախոտը առաջին և կայուն տեղ է գրավում մեր յերկրի տեխնիքական մշակույթների մեջ:

Այսպես, որինակ, 1930 թվին ծխախոտի ցանքային տարածությունը—16. 875 հեկտ. իսկ 1931 թի 32 թ—17. 000 հեկտարից ավելի:

1933 թվին ծխախոտի ցանքային տարածությունը լինելու յե 12. 000 հեկտ. Դա ավելի պակաս է, քան նախորդ տարիների տարածությունը, վորը բացատրվում է նոր նպատակադրմամբ—բարձրացնել վորակն ու բերքատվությունը:

Միջին հաշվով այս տարի 1 գայից պիտի առացվի 7 ցենտներ, 1932 թվի 5, 4 ցենտների դիմաց:

Ուրեմն պակասեցնելով ծխախոտի տարածությունը նա-

Նկ. 27 Թեյի թուփ:

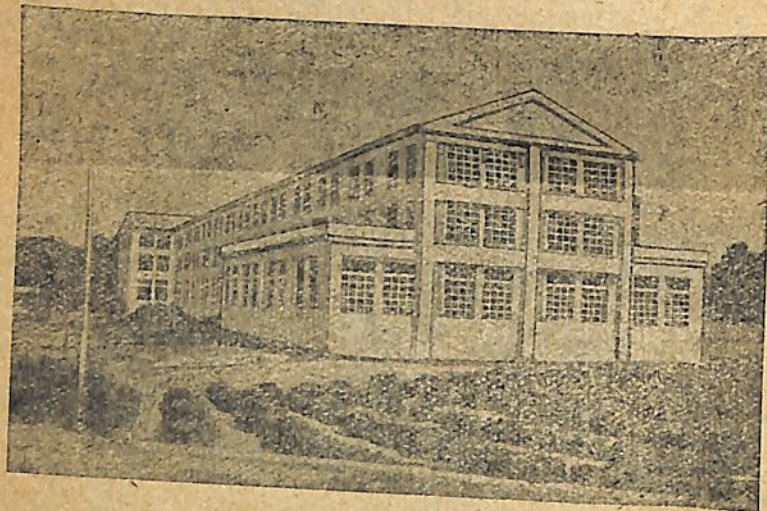
խորդ 3 տարիների հանդեպ, մենք շահվում ենք բերքի քանակի և վորակի մեջ:

ԹԵՅԸ, ծխախոտից հետո, Արխագիայի գյուղատնտեսության կարևոր մշակույթների մեջ, գրավում է առաջին տեղերից մեկը: Այդ մշակույթը տարածված է գլխավորապես Գալիի և Ոչեմշիի ռայոններում, վորովհետև այնտեղ կա կարմրահող (լատերիտ), վորի վրա լավ է աճում թեյը:

Թեպետ թեյի մշակույթը նոր է տարածվում մեզ մոտ, բայց Անդրկովկասում, մասնավորապես Արևադիայում, թեյի պլանտացիաների ամեն արագ տեմպերը զալիս են ասելու, վոր իրագործվելու չեն Համ Կ Կ (բ) Կ Կ վորոշումը, թե՛ Յեքերորդ հնգամյակում Անդրկովկասը հիմնականում պետք է բավարարի խորհրդային Միության թեյի պահանջը:

Յեթե 1928 թվին Արևադիայի ունեի 30 հեկտ. թեյի տնկարաններ, ապա 1932 թվին թեյի ցանքային տարածությունը Գալիի և Ունիայի ռայոններում հավասար է 2. 215, 3 հեկտ. վաքն է):

Միայն Աշխգարայի «Զայ—Գրուդիա» թեյի սովխոզն ունի 1 700 գա ցանքային տարածություն: 1933 թվին մենք պիտի ցանենք 270 հեկտ թեյ:

նր. 28 Թեյի գործարան

ՅԵԹԵՐԱԲԵՐՆԵՐ: Սրանց թվին են պատկանում խորդենին, լիմոնի սորգոն, լիմոնի վերբենան և այլն: Այդ հոտավետ բույսերը տալիս են չափազանց արժեքավոր տեխնիքական հումք, վորից հանում են յեթերային յուղեր:

Այդ յուղերը գործ են ածվում ոծանելիքի, սապոնի, սրնընդային, դեղային և այլ արդյունաբերությունների մեջ:

Արևադիայում այդ մշակույթների տնկումը սկսվեց 1926 թ. Յեթերաբերները պատկանում են շատ աշխատանք պահանջող մշակույթների թվին. նրանք մեզ մոտ զարգանում են զբլիսա-

վորապես սովխոզներում ու կոլխոզներում և մասամբ մենատնտեսա աշխատավորների մոտ:

Յեթերաբերները, շնորհիվ իրանց բարձր արդյունավորության, շուտ են պատվաստվում Արևադիայի գյուղատնտեսության մեջ: Դա յերևում է հետևյալ աղյուսակից:

Տարածությունների աճը հեկտարներով			
	1929 թ	1930 թ	1931 թ
1. Խորդենի (գերան) 4, 25	42, 4		212, 18
2. Լիմոնի սորգո 10, 0	10, 0		64, 89
3. Լիմոնի վերբենա 1, 75	2, 0		2, 82
4. Այլ յեթերա—ծիթային մշակույթներ			
	14, 2	12, 3	14, 99

Արտադրանքը (կանաչ)—տոններով			
	1929 թ	1930 թ	1931 թ
1. Խորդենի 29, 0	422, 0		1396, 0
2. Լիմոնի սորգո . . 0, 72	23, 1		55, 8
3. Լիմոնի վերբենա			3, 1

Սրանից վերամշակման յենթ. 15 տոնն, 402 տոնն, 1305 տոնն.

Արտադրանքը—յեթերային յուղեր—կիլոգրամներով—
 Այդ յերեք մշակույթներից 1929 թ—28, 9 կգմ
 1930 թ—654, 7 կգմ
 1931 թ—1846, 1 կգմ

նկ. 29 Խորդենին ծաղկած ժամանակ

Այդ յուղերը գործ են ածվում ոծանելիքի, սապոնի, սրնընդային, դեղային և այլ արդյունաբերությունների մեջ: Արևադիայում այդ մշակույթների տնկումը սկսվեց 1926 թ. 1932 թվին ըստ ընդհանուր տվյալների, յեթերա—ծիթա-

յին մշակույթների բերքատույնները շարունակում են աճել:

Այդ բույսերի մշակմամբ զբաղվում են Ռ Ե Մ Տ-ի սիստեմի սովետները, «Յ-րդ Ինտերնացիոնալ» սովետը, վոր մշակում են հողօգտագործող սովետների տրեստի սխեմայի մեջ, «Լեկտեխնիկո» սխեմայի սովետը «Բարմիշը», կոլխոզներն ու մեհառնատնայինները:

1933 թվին մենք Արևազիայում պիտի տնկենք 800 գալեթերաբերներ: Յեթերաբերների նման աճը կազատի մեր Մի-ույնությունը տարերկրյա ներմուծումից և կավելացնի յեթերային յուղերի մեր արտահանումը:

ՄԵՐԱՐԵՎԱԴԱՐԱՋԱՅԻՆ ՊՏՂԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԻՏՐՈՒՍԱՎՈՐ ԲՈՒՅՍԵՐ. սրանց են պատկանում մանգարինները, նարինջներն ու կիտրոնները:

Արևազիայի ծովափնյա գոտում, վորոշ խնամքի պայմաններում նրանք աճում են ամենուրեք: Այս մշակույթը մեզ մոտ պետք է դառնա առաջավորներից մեկը, վորովհետև նա չափազանց արդյունավետ է և միմիայն Արևազիայում ու Աջարիստանում ցիտրուսները կարողանում են աճել բաց յերկնքի տակ:

Բավականաչափ զարգացնելով ցիտրուսային մշակույթը, Ս. Խ. Հ. Մ.-ը կազատվի Բուսիայի ներմուծումից, ուստի անհրաժեշտ է լայնորեն մտցնել այդ մշակույթը Արևազիայի գյուղատնտեսության մեջ:

Նկ. 30 Ձիթապտուղ

1933 թվին տնկեցինք 69, 25 գալ յիտրուսներ: 1932 թվին միայն մեր սովետներում հավաքվեց 2. 235. 970 հատ մանգարին ու նարինջ: Բացի յիտրուսներից, մեջ մոտ աճում են ուրիշ պտղատու բույսերի թանգարժեք տեսակներ, որ. ձիթա-

պտուղ (Պսիդիսայում) և Ֆրանսիական սալոր (սև) Պիլենկովոյի շրջանում, վորանց նախագծվում է 480 տոնն կարողությունը սալորի գործարանի կառուցում:

Արևազիայում աճում են նաև Ս. Խ. Հ. Մ.-ում հազվագյուտ մրգերի տեսակներ, որ. խուրմա, ֆեյխոյա, թուզ, դեղձ, մուշմուլա և այլն:

Բացի մերձարևադարձային պտղաբուծությունից Արևազիայում մշակվում են նաև միջին—յեվրոպական բարեխառն գոտու մրգատու ծառերի տեսակները: Որինակ՝ խնձորենու, տանձենու, սալորենու և այլն դանազան տեսակները:

Առանձնապես հռչակված են «Սուխումի գյուղեն», «Կեֆիր», «Վիլյամս» տանձերը. «Շամպայնի ռենետ», «Սինապ», «Նապոլեոն», «Կանադայի ռենետ», «Արևազական յերկաթե խնձորները». «Ֆելենբերգ», «Կանաչ ռենգլոտ» սալորը, կաղինի տեսակներից «Բադեն», «Կերասուն»:

Նկ. 31 Արախիս

Կոլխոզ—սովետոզ—շինարարության հետ զուգընթաց զարգանում են նաև մրգատու այգիները: Մրգերը պահածոյի ձևով արտահանվում են Արևազիայից Ս. Խ. Հ. Մ.-ի կենտրոնները: Մեր յերկրի և վորջ Միություն համար պակաս նշանակություն

չունեն նաև հետևյալ մշակութայինները, որ. Արախիս (գետնի կաղին) — հրաշալի անհրաժեշտ է, վորից պատրաստվում է մեզ մոտ մանկական կակաո, ուսմի — չինական յեղինջ, վորից պատրաստվում է արժեքավոր տեքստիլ մանրաթել. բամբուկ — վորը լավ նյութ է տալիս զանազան իրեր սարքելու և լյուքս:

Այս բոլորը լավ աճում է Աբխազիայում և զրա համար խորհրդային իշխանությունն որոշ սկսեցին տարածել:

„Աբխազիայի յուրաքանչյուր ուայոնը զարգացնում է այս կամ այն մշակութային, վորը կարող է գլխավոր համարվել տվյալ ուայոնի հողային ու կլիմայական պայմաններին համապատասխան:

Աբխազիայի վարչական բաժանումը “ գլխում մենք կծանոթանանք, թե վոր ուայոններում ինչպիսի գլխավոր մշակութային կան և կարող են զարգանալ:

Կարճ ժամանակամիջոցում Աբխազիայում ստեղծվել են որինակելի խորհրդային տնտեսություններ — ս ո վ ի ս ո զ ն է ր:

1928 թվին Աբխազիայում կար 7 սովխոզ, իսկ 1933 թվին

Նկ. 32 Աֆոն

30 սովխոզ և 4 կոոպիտոզ: Այս 30 սովխոզից աչքի յեն ընկնում իրենց մեքենայացրած աշխատանքով և բարձրարժեք մշակութայիններով հետևյալ խոշոր սոցիալիստական տնտեսությունները. սովխոզ „Իլիչ“ — Գուլրիպշում — Պսիքցիա (նախ. Աֆոն), „III Ինտերնացիոնալ“ — Գաղրիի ուայոնում, „Զայ — Գրուզիա“ — Աչիգվարում:

Շնորհիվ կլիմայական նպաստավոր պայմանների Աբխազիայում կարելի չէ կլոր տարին զբաղվել բանջարաբուծությամբ, արտահանելով բանջարեղեններ Ս. Ս. Հ. Մ. — ի կենտրոնները: Սակայն այս արդյունավետ ու ոգտակար զբաղմունքը մեզ մոտ շատ թույլ է զարգացած:

Վորոշ գյուղական վայրերում թերագնահատում են բանջարաբուծությունը, համարելով այդ տնտեսությունների գործ:

Այն ինչ բանջարեղենը մարդու որդանիզմի համար չափազանց անհրաժեշտ է Գյուղական բնակչության գիտական — բուժկական քննությունը ցույց է տվել, վոր այն տեղերում, վորտեղ բնակչությունը քիչ է գործածում բանջարեղեն, ավելի բարձր է հիվանդությունների տոկոսը:

Խորհրդային իշխանությունն որոշ մեծ ուշադրություն է դարձվում բանջարաբուծության վրա: Աբխազիան կուրորտային յերկիր է, նրա արդյունաբերությունն աճում է, նա ունի շատ նորակառույցներ. նա պետք է կերակրի իրա բանջարեղենով ամբողջ ազգաբնակչությունը, իսկ ավելցուկը արտահանի վաճառքի համար մեր Միություն մյուս հանրապետությունները, վորտեղ ձմրանը չի կարելի զբաղվել բանջարաբուծությամբ:

Մենք պարտավոր ենք զբաղվել բանջարաբուծությամբ բոլոր տարին: Տարվա բոլոր յեղանակներին մեզ մոտ կարող են աճել՝ կաղամբը, սոխը, պոսսը (порей), մաղանոսը բողկը, գաղարը, քինձը և այլն: Այդ պլանի իրականացման համար հիմք են դրված որինակելի սերմնակայանների գոյություն ունի մերձքաղաքային բանջարանոցների ամբողջ սխտեմ. մեր կոլխոզները սկսեցին լրջորեն զբաղվել այդ խնդրով:

ԽԱՂՈՂԱՐՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ, ՇԵՐԱՍԱՊԱՀՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ՄԵՂՎԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ:

Մեր յերկրի բնության բազմազանությունը հնարավորություն է տալիս ժողովրդական տնտեսության զանազան արդյունավոր ճյուղերի զարգացման: Յեթե մեզ մոտ գլխավոր կուլտուրաներ համարվում են՝ ծխախոտը, թեյը, յեթերաբեր բույսերը, ցիտրուսավորներն, ապա, բացի սրանից հնարավորություն կա նպաստավոր կերպով զարգացնելու թ ա ո ղ ա բ ու ծ ու թ յ ու ն ի, շ եր ա մ ա պ ա հ ու թ յ ու ն ն և մ ե ղ վ ա բ ու բ ու ծ ու թ յ ու ն ը: Խաղողը մեզ մոտ աճում է ամենուրեք և գրլծ ու թ յ ու ն ը: Խաղողը մեզ մոտ աճում է Այթմյան աբխազական խալավորապես Գուդաուտի ուայոնում: Այթմյան աբխազական խաղողի տեսակները յենթակա յեն ֆիլոկսերա հիվանդությունը, ուստի նրանց հարկավոր է փոխաբերել ֆիլոկսերա — կայուն տեսակներով: Անհրաժեշտ է սովորել խաղողաբուծության կուլտուրական ձևերին և դեն ձգել հին ձևերը, յերբ խաղողի վաղե-

ըր կապկպում եյին զանազան տեսակի ծառերի հետ: Ուղղա-
դարձութեան նման պրիմիտիվ յեղանակի հետեանքով ան-
հայտացել են խաղողի մի շարք արժեքավոր տեսակները, որ-
ամրախուր, կաճիճ և այլն: Թիլոկսերա — կայուն խաղողի վազե-
րի բազմացում, խաղողի նոր տեսակների մշակումն, հին, ան-
հայտացած տեսակների վերականգնում, բուժական խաղողի
զարգացման խաղողարտութուն, վորակավոր գինիների պատ-
րաստումն և այլն, և այլն — անա այն ուղիները, վորով պետք
է ընթանա հետագա խաղողարտութունը:

Մեզ մոտ լավ աճում են խաղողի հետևյալ տեսակները —
„Սապերավի“, „Կարերեն“, „Սեմելին“, „Ցոլիկաուրի“ և տե-
ղական „Կաճիճ“, „Բզաբեկա“ ու արխաղական այլ տեսակներ:

ՍԵՂԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՔՅԱՄԲ զբաղվում են գլխավորապես Արխա-
ղայի լեռնային մասի բնակիչները, որ՝ Պսիսու, Դալիի կիր-
ճում, սակայն կարելի չէ զբաղվել նաև ուրիշ տեղերում: Սա
շահավետ զբաղմունքներից մեկն է, վորովհետև մեծ ծախսում-
ներ ու աշխատանք չի պահանջում և ուսյոնների մասնագիտա-
ցման պլանի պայմաններում, կարելի չէ զբաղմունքը տարածել
այն շրջաններում, վորտեղ գերիշխում են այգիները, յեթերա-
բերներն ու ցիտրուսավորները:

Տեղական Արխաղական մեղուն ունի մի շարք առավելու-
թյուններ, ունի յերկար կնճիթ, վոր բարձրացնում է մեղվի
արժեքը, ունի և ուրիշ այլ հատկություններ, վորի շնորհիվ
նրան արտահանում են ուրիշ յերկրներ:

Պետք է շահագործել Արխաղայի գյուղական բնակչու-
թյունը մեղվարտությամբ:

Արխաղայի հողօգտումը մատակարարում է մեղվաբու-
ժական շրջանները շրջանակավոր փեթակներով և փոխարինում
մեղվի փշակները:

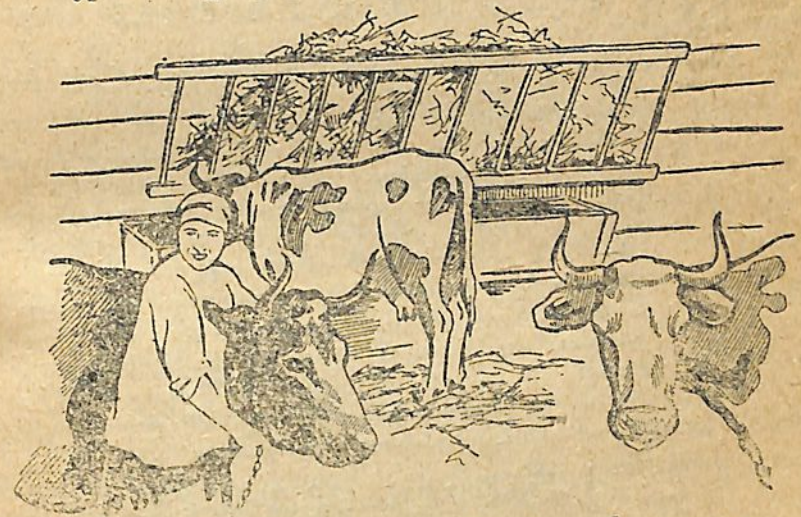
Շերամապահությունը նույնպես շատ շահավետ զբաղմունք
է: Շերամի վորդերի կերակրելը մեզ մոտ հեշտ է, վորովհետև
Արխաղայում շատ կան թթենիներ. մեր նպատակավոր կլիմայա-
կան պայմաններում մի գարնան ընթացքում կարելի չէ ստա-
նալ բոժոժների յերկու բերք: „Դրուզյուկ“ կազմակերպու-
թյունը՝ խրախուսելով շերամապահությունը, մատակարարում
է բնակչությանը շերամի սերմով ու ձեռնտու գներով ընդու-
նում է բոժոժները: Առաջ շերամապահության վրա ուշադրու-
թյուն չեյին դարձնում, իսկ արխաղական բնակչության հետա-
մնաց մասի մեջ իշխում էր անիմաստ նախապաշարմունքն ու
անտիկա պաշտությունը, վոր խանգարում էր շերամի վորդի
մշակմանը: Վոչ վոք չէր պայքարում այդ վնասակար նախա-
պաշարմունքների դեմ: Այժմ արդեն այդ անտիկապաշտություն-

ները վերանում են՝ վորովհետև արագորեն բարձրանում և աշ-
խատավոր գյուղական բնակչության տնտեսական ու կուլտու-
րական մակարդակը:

ԱՆԱՍՆԱՐՈՒԹՅՈՒՆՔՅՈՒՆ ՈՒ ԲՈՇՆԱՐՈՒԹՅՈՒՆՔՅՈՒՆ:

Ինչ վերաբերվում է ընտանի կենդանիների՝ մանր ու խո-
շոր յեղջյուրավոր անասունների բազմացման խնդրին, Արխա-
ղայի ծովամիսյա շերտում՝ քիչ թե շատ բավարար արոտավայ-
րերի բացակայության պատճառով՝ բազմացման խնդրով քիչ
եյին զբաղվում: Բայց հիմա կան բոլոր տվյալներ, վորոնք
թույլ են տալիս Արխաղայի կուլտուրական շերտում զարգա-
ցնել ռացիոնալ անասնապահություն, վոր միանգամայն բավա-
րարեր տեղական բնակչության կարիքները: Դրա համար մենք
սկսեցինք զարգացնել կերախոտի մշակությունը, զարգացնելով
անասնապահության կերային բազան: Որոհրդային իշխանու-
թյան որոք Արխաղայ յեն մտել հետևյալ կերի մշակութիւններ՝
տուրնետա, վիկան վարսակի հետ, առվույտ, կերային կազամբ:

Ինչ վերաբերվում է լեռնային արոտ-մարգագետիններին,
ապա նրանք լայն հնարավորություններ են տալիս մեծ չափով
զարգացնելու կաթնատնտեսությունը՝ պատրաստելով յուղ, պա-
նիր և այլ տեսակի կաթնամթերքներ:

Գլ. 33 Կուլտուրական անասուն

Միայն կերային բազայի խնդրի լուծումը հերիք չե ու-
ցիոնալ անասնապահության զարգացման համար: Անասունների
տեսակի ընտրությունը, նրանց խնամքը և այլ մոմենտներ
նույնպես անհրաժեշտ են ռացիոնալ անասնապահության զար-
գացման համար: Տեսակի ընտրության ժամանակ հարց է դր-

վում, թե ինչ նպատակների համար և պետք անասունը (մսի, կաթի, կամ բանվոր անասուն)։ Այդ տեսակետից մեր գյուղական բնակչությունը խիստ հեռու էր մնում։ Միայն գյուղատնտեսության վերակառուցումն ու կոլլեկտիվացման զարգացումը հնարավորություն տվեց սովխոզներում ու կոլխոզներում ավելի ու ավելի բարձրացնելու անասնապահությունը։

Մեզ մոտ կան հատուկ անասնապահական սովխոզներ, վորոնք իրավործում են ռադիոնայ անասնապահության բոլոր մոմենտները։ Մյս ուղղությամբ մեծ դեր է կատարելու Աբխազիայում նոր բացվող՝ կենդանիների ակկլիմատիզացիայի ինստիտուտը։

ԹՈՋՆԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ շատ անհրաժեշտ ու արդյունավետ զբաղմունք է թե գյուղի և թե քաղաքի բնակչության համար։ Մակայն այդ զբաղմունքը մեզ մոտ շատ հեռու էր մնում ու կրթում էր դուռ տեղական բնույթ։

Մեր բարենպաստ կլիմայական ու կերային (յեղիպտացորենի առատություն) պայմաններում, թռչնաբուծությունը պետք է ստանա արդյունաբերական բնույթ։

Հիմա սովխոզների ու կոլխոզների գծով տարվում է թռչունների տեսակների ազնվացման աշխատանք (հավկիթաբեր ու մսացու) և նրանց բազմացումը ինկուբատորի (ճտահան մեքենա) միջոցով։

Հ ա ռ ց ե ռ։ Ինչպես էլ ին մշակում մեզ մոտ հողը մինչև խորհրդայնացումը։

Ինչ էլ ին ցանում այն ժամանակ։

Ունեն են ձեռնուռ հողագործության նման հետաքննաց յեղանակը։

Համեմատեցնք և ցույց տվեք սոցիալիստական կոլլեկտիվ տնտեսության առավելություններն անհատական տնտեսության դիմաց։

Ինչպես եր զարգանում ծխախոտագործությունը։

Մեղմանցք և ցույց տվեք քարակղի վրա՝ վերտեղ են գտնվում Աբխազիայի գլխավոր սովխոզները։

Ինչպես են զբաղվում մեզ մոտ բանջարաբուծությունը, շերամապահությունը, մեղվաբուծությունը և անասնապահությունը։

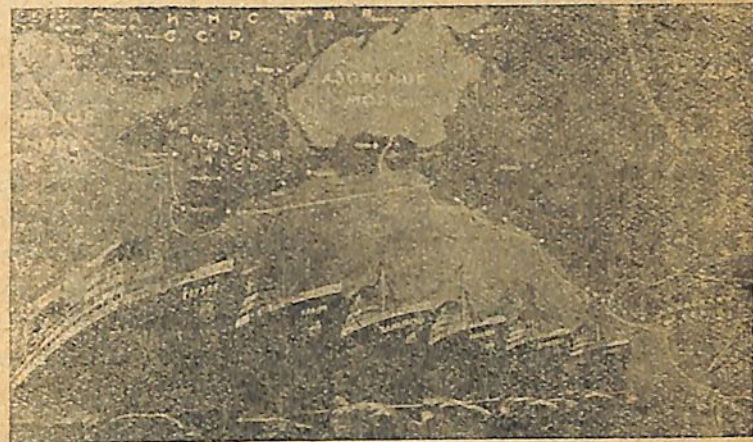
XI ԱԲԽԱԶԻԱՅԻ ՀԱՂՈՐԴԱԿՈՒԹՅԱՆ

ՃԱՆԱՊԱՐԶՆԵՐԸ.

Մինչև խորհրդայնացումը Աբխազիան հուններ հարմար հաղորդակցության ճանապարհներ։

Հիմա, ինդուստրիացման ու գյուղատնտեսության վերակառուցման կապակցությամբ սկսվեց նոր հաղորդակցության ճանապարհների լայն շինարարությունը։

Շնորհիվ մեր յերկրի ծովամայնա զիրքի, մենք ունենք ինչպես ցամաքային, նույնպես և ծովային հաղորդակցության ճանապարհներ։

Նն. 34 Աբխազիայի նավահանգիստներն այցելում են մեծ ջերմանավեր։

Հիմա Աբխազիայի նավահանգիստներն են հաճախում կանոնավոր կերպով «Գրուդիա», «Կրեմ», «Աբխազիա», «Աջարիստան», «Արմենիա», «Ուկրաինա» ջերմանավերն ու այլ շոգենավեր։ Սև ծովի արևազական ավերին ծովային տրանսպորտի կետերն են. Գագրի, Գուդաուտ, Պսիքցիսա, Սուխում Ոչեմ-չերի և Սկուրչա (Կոդորի տախտակագործարանի արտադրանքի արտահանման համար)։ Աբխազիայի գլխավոր նավահանգիստն է Սուխումը, վորով անցնում է ծովային բեռների 65 %-ը։

1930 թվին Սուխումում ավարտվեց նավամատուցի կառուցումը։

Ծովային տրանսպորտի մյուս կետերը-Գագրի, Գուդաուտ, Պսիքցիսա և Ոչեմչերի ունեն փոքրիկ նավամատուցներ։ Բացի Կրեմ—Կովկասյան գծի վրա գործող ջերմանավերն ու շոգենավերը, վորոնք կանոնավոր հաճախում են մեր նավահանգիստները գոյություն ունի Աբխազիայում և տեղական ծովային հաղորդակցություն, վորը սպասարկվում է կատերներով ու մոտորային նավակներով։

Սև ծովից հետո, Աբխազիայի հաղորդակցության ճանապարհների մեջ մեծ նշանակություն է ստանում Սև ծովյան յերկաթ ուղագիծը։

Այդ ճանապարհի կառուցման անհրաժեշտությունը զգաց-

վում եր դեռ ցարիզմի որոք, սակայն կառուցման հարցը չէր լուծվում: Միայն խորհրդային իշխանութեան որով, վերջնականապես վորոշվեց ավարտել Սև—ծովյան գծի կառուցումը: Թե Թուրքիայի և թե Ախալ—Սենակի կողմից սկսվեց գծի կառուցումը: Այժմ դիժը հասնում է մինչև Ադլեր, իսկ Աբխազիայի սահմաններում—Ձուգդիդի կողմից—մինչև Ոչեմչիր, վոր տեղից ճյուղ է անցկացրած մինչև Կվեդան, այնպես վոր 1933 թվի մայիսից արդեն սկսված է կանոնավոր յերկաթուղային հաղորդակցութիւն Կվեդան—Թիֆլիս գծով:

Հետագայում գիժը հասնելու յե մինչև Սուխում և ապա մինչև Ադլեր: Սև—ծովյան յերկաթուղագծի անտեսական նշանակութիւնն, ինչպես Աբխազիայի, նույնպես և Վրաստանի, Անդրկովկասի ու վորջ խորհրդային Միութեան համար, հսկայական է: Սև—ծովյան յերկաթուղագծի ավարտումից հետո Աբխազիայի անտեսական կապերը խորհրդային Միութեան այլ կենտրոնների հետ ավելի կամրանան:

Մերձարևադարձային հումուլթի, ծխախոտի, թեյի, ցիտրուսավորների, թարմ բանջարեղենների, մրգերի, ծաղիկների, դեկորատիվ բույսերի և այլն արտահանումը մեր հանրապետութիւնից դեպի մյուս հանրապետութիւնների կենտրոնները—գյուղատնտեսական գործիքների, հացամթերքների և այլ ապրանքների ներմուծումը Աբխազիա և վորջ Անդրկովկաս շատ ավելի եժան կնստի ու արագորեն կկատարվի, քան բեռների մուտքը Մոսկվայից և Ս. ի. Հ. Մ. այլ կենտրոններից հյուսիսային Կովկասյան յերկաթուղագծի ու Ադրբեջանի վրայով Անդրկովկաս:

Սև—ծովյան յերկաթուղագիժը Աբխազիայի սահմաններում իրար կկապի մեր նավահանգիստները, կը խորացնի ռայոնների մասնագիտացումը, կաշակցի կուրորտային շինարարութեանը և կը բարձրացնի Աբխազիայի բոլոր ռայոնների տնտեսա—կուլտուրական աճը:

ԽՃՈՒՂԻՆԵՐ: Խճուղային ճանապարհը յերկարում է Աբխազիայի ծովափով. այդ ճանապարհով կատարվում է կանոնավոր ավտոմոբիլային հաղորդակցութիւն: Շատ տեղերում այդ խճուղին տալիս է ճյուղավորումներ, —Ոչեմչիր—Կվեդան, Մորկուլ—Մոկվի—Չիլովու, Թամուլ—Կուտուլ—Ջիգերդա, Մաճարա—Շեքերդա (Ցաբալ), Պսիքցխա—Անուխովա, Կալգախովարա—Պիցունդա և այլն: Այդ ճանապարհներով նույնպես կարելի յի պահպանել ավտոմոբիլային հաղորդակցութիւն:

Մինչ խորհրդայնացումը, ռայոնական կետերն իրար հետ կապված էին փոխադրութեան հետամնաց միջոցներով: Խճուղու վրա շարժվում էին յեզներով կամ գոմեշներով լծված

սայլերը, դիլիժանները, լինեյկաները, շատերը փոխադրվում էին ձիերի վրա: Այժմ մի քանի տասնյակ ավտոմոբիլներ ամենորոյա վորոշակի ցուցակով կանոնավոր յերթեկութիւն են կատարում Աբխազիայի քաղաքների միջև: Աբխազիայի գյուղերը, կապված են իրար հետ գյոլղական ճանապարհներով, վորով պահպանվում է հաղորդակցութիւնը: Խճուղային վարչութիւնը գյուղական բնակչութեան աշակցութեամբ ուղղեց այդ ճանապարհներն ու հնարավոր դարձրեց անիվային հաղորդակցութեան համար:

Մեծ նշանակութիւն ունեն Աբխազիայի համար յեռնային ուղիները (լեռնանցքներ). դրանք են՝ Կուլխորի, Մարուխի, Սանչարի և Նախարի լեռնանցքները: Սրանցից Կուլխորի լեռնանցքը, այսպես կոչված Ռազմա—Սուխումի ճանապարհը մեծ ժողովրդականութիւն է վայելում եքսկուրսիստների միջև: Յուրաքանչյուր ամառ այդ ճանապարհով անցնում են հազարավոր եքսկուրսիստներ:

ՈՊՏ (պրոլետարական տուրիզմի ընկերութիւն) ունի մի շարք եքսկուրսիոն բաղաներ:

Հաւրց եր: Ինչո՞ւ խորհրդային իշխանութեան որոք արագորեն զարգացավ ճանապարհների շինարարութիւնը:

Ինչ նշանակութիւն ունի Սև—ծովյան յերկաթուղագիժը:

Անվանեցե՛ք ծովային տրանսպորտի կետերը:

Անվանեցե՛ք ավտոմոբիլային տրանսպորտի կետերը:

XII. ԱԲԽԱԶԻԱՅԻ ՆԵՐՄՈՒԾՈՒՄՆ ՈՒ ԱՐՏԱՀԱՆՈՒՄԸ:

Աբխազիան ստանում է խորհրդային Միութեան այլ կենտրոններից այն բոլոր արդյունաբերական ապրանքները, վորը ինքը արտադրել չի կարող: Մենք ստանում են գյուղատնտեսական գործիքներ, մետաղյա շինվածքներ, հացամթերքներ, մանուֆակտուրա, աղ, շաքար և այլն:

Ինչ ենք արտահանում:

Իհարկէ, գլխավորապես ծխախոտ, ապա փայտեղեն, մրգեր, թարմ բանջարեղեն, յեթերային յուղեր, թեյ, դեկորատիվ բույսեր և ուրիշ:

Հետևյալ դիագրամման ցույց է տալիս, թե ինչպիսի տեսակի բեռների, և ինչպե՞ս և աճում բեռների շրջանառութիւնը Սուխումի նավահանգստում համաշխարհային պատերազմից առաջ և խորհրդային տարիներին:

Սուխումի նավահանգստի բեռնա—ընթացությունը, համեմատած նախապատերազմյան ժամանակի հետ, աճել է 100%-ից ավելի:

Մեր մյուս նավահանգիստներն արտահանվող բեռների կարգով դասավորվում են այսպես.—Ունեմիլի—արտահանում է ծխախոտ, փայտ, Գաղրի—ծխախոտ, մրգեր, փայտ, Գուդաուտ—ծխախոտ, գինի, մրգեր, Պալեցխա—գինի, մրգեր, Սկուրչա—փայտ:

Հետագա տարիներին, յերբ շուկա դուրս կգա մեր հսկաների—Տղվարչեստրոյ ու Բղիբստրոյ—արտադրանքը, մեր արտահանումը ավելի կաճի:

Հ ա Ր Գ Ե Ը: Թվեցեք այն արդյունաբերական ապրանքները, վորոնք ներմուծվում են Աբխազիա: Ցույց տվեք մեր արտահանության առարկաները: Նախորդ գլուխներից թվեցեք Բղիբ կոմբինատի ապագա արտադրանքը:

XIII. ԱԲԽԱԶԻԱՅԻ ԿՈՒՆՏՈՒՐԱԿԱՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ:

Ցարական իշխանությունն որով Աբխազիան համարվում էր կուլտուրապես ամենահետամնաց յերկրներից մեկը, վորովհետև դպրոցներ համարյա չկային: Յեթե պատահում էյին տեղ—տեղ տարրական ուսումնարաններ, դրանք էլ յեկեղեցական էյին. այդ դպրոցների նպատակն էր արևազներին դարձնել քրիստոնյա, դաստիարակել նրանց ստրկության և հնազանդության վորով, չտալ նրանց իսկական գիտելիքներ:

Բացի այդ, բոլոր դպրոցներում դասավանդությունը կառավարվում էր ուսուցիչների լեզվով և վոչ մայրենի լեզվով. դա արվում էր վոչ—ուսուսական բոլոր ազգությունները ուսացնելու նպատակով:

Խորհրդայնացումից հետո Աբխազիայի կուլտուրական շինարարության գործում ձեռք առնվեցին շատ մեծ տեմպեր և 12 տարի հետո յերկիրն ունի արդեն հսկայական հաջողություններ:

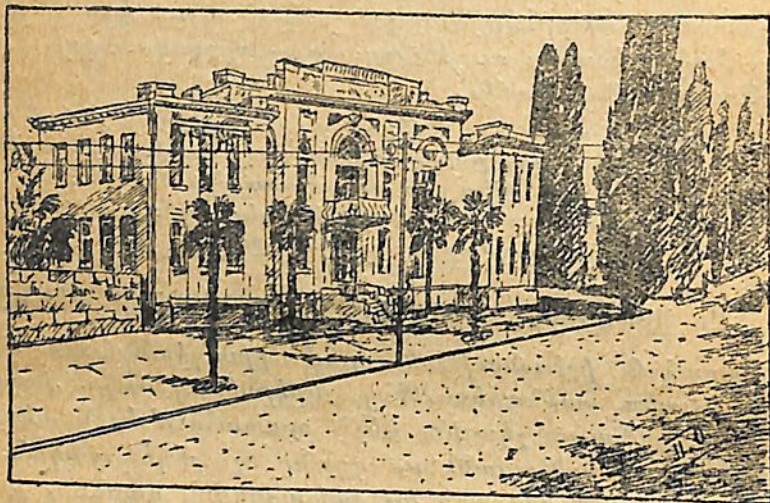
Դեռ 1920 թվականին Աբխազիայում մենք ունեյինք առաջին աստիճանի 146 դպրոց և յերկրորդ աստիճանի յերեք դպրոց: 12 տարի հետո. 1932 թվի վերջին մենք ունենք Աբխազիայում առաջին աստիճանի 466 դպրոց և յերկրորդ աստիճանի 88 դպրոց, 17 տեխնիկում, վորոնցից 5-ը գյուղատնտեսական, 4-ը մանկավարժական, մեկ ինդուստրիալ, մեկ յերաժշտական, մեկ թատերական և այլն. նաև 2 Բ Ո Ւ Հ-Սուբորոտայիական և մանկավարժական ինստիտուտներ: Աբխազիայի բոլոր տիպի դպրոցներում սովորում է մինչև 50, 000 աշակերտ:

Յեթե մինչև խորհրդայնացումը մեզ մոտ չկար վոչ մի

Գլխավոր բնույթի բնութիւնը

	Ցարենք և բեռների շրջանառությունը տոններով				
	1913 թ.	1926 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
1. Հացամթերքներ	11.400 տ.	8.608 տ.	20.500 տ.	22.652 տ.	18.376 տ.
2. Անտառային նյութեր	5.812 "	1.138 "	13.380 "	10.617 "	27.485 "
3. Մրգեր և բանջարեղեն	4.547 "	922 "	—	—	6.474 "
4. Ա. Դ.	1.153 "	1.092 "	1.756 "	2.548 "	6.606 "
5. Մետաղ և մետ. շինվածքներ	1.940 "	952 "	—	—	4.279 "
6. Հանքային շինանյութեր	4.336 "	1.313 "	2.432 "	3.192 "	2.665 "
7. Մթխխոտ	7.018 "	3.132 "	11.711 "	6.683 "	3.505 "
8. Այլ բեռներ	15.153 "	12.081 "	23.796 "	36.520 "	36.975 "
Ընդամենը	50.359 տ.	29.228 տ.	73.585 տ.	82.212 տ.	106.465 տ.

մանկապարտեզ — հիմա մենք ունենք — 23. Քիչ չեն նաև մանկահրապարակները, մսուրները մեր սովորոյններում ու կոլխոզներում: Մնում է նաև քաղլուսհիմնարկութիւնների ցանցը, կա 71 խրճիթ — ընթերցարան, շատ գլուղներում կան ռադիո — ընդունիչներ, ամենախոշ գլուղներում անգամ կան շրջիկ կինոներ: Չկա վոչ մի նույնիսկ ամենափոքր բանվորական կազմակերպութիւն, վոր չունենա իր բանվորական ակումբը, իր գրադարանը և այլն:

Նկ. 35 Արխագական որինակելի դպրոցի շէնքը Սուխումում:

Բացված են մեծահասակների կուրսեր ու դպրոցներ (բանվորների և կոլխոզիկների համար):

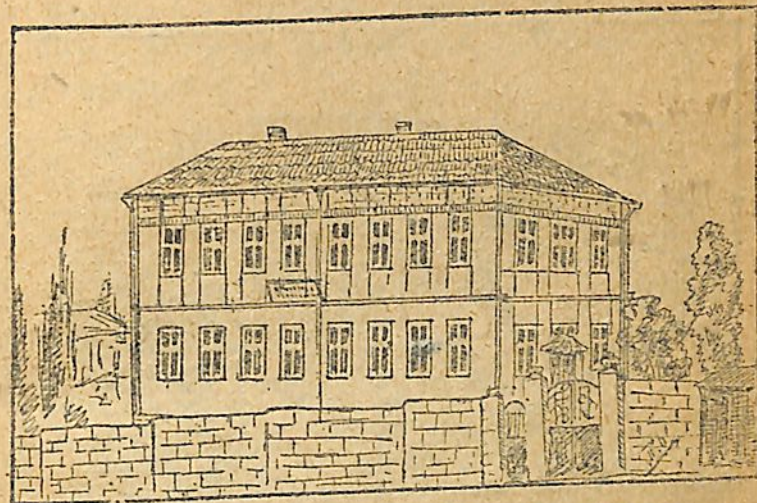
1934 թվին հիմնականում պետքե վերանա մեծահասակ բնակչութեան անդրագիտութիւնը:

Միայն Սորհրդային իշխանութեան որոք հնարավոր են նման հաջողութիւններ կուտուրական շինարարութեան ասպարիզում, այնքան կարճ տաւներկու տարվա ժամանակամիջոցում:

Միայն խորհրդային իշխանութեան յեռանդի, նրա տեւպերի ու աշխատանքի մեթոդների շնորհիվ, այդ ժամանակամիջոցում կառուցված են մեծ, ընդարձակ շէնքեր արխագական, վրացական, հունական, հայկական և այլ դպրոցների համար:

Կառուցված են նաև հիվանդանոցներ ու այլ բուժական հիմնարկներ. միայն գլուղական հիվանդանոցներ ու բժշկականներ կան մոտ 140, այդ պատճառով ել Արխագայում բժշկական ողնութեամբ (բժիշկներով, բուժականներով և գեղորայքով) ապահովված են մինչև իսկ ամենահեռավոր, լեռնային գլուղները:

Գլուղատնտեսութեան վերակառուցման հետեւանքով ու մեր սովորոյններում, կոլխոզներում ու անհատական տնտեսութիւններում ազրոնումիական գիտելիքներ պահանջող բարձրարժեք կուտուրաների զարգացման հետեւանքով, սկսեցին բացվել ազրոկայաններ, վորտեղ աշխատավորութիւնը ստանում է գլուղատնտեսական խորհուրդներ ու գիտելիքներ:

Նկ. 36 Հունական տաւնամյա դպրոցի շէնքը Սուխումում:

Արխագայի շատ ազգութիւններ մինչ — խորհրդայնացումը զրկված էին մայրենի լեզվով ուսանելու հնարավորութիւնից: Իսկ հիմա ինչ ունենք:

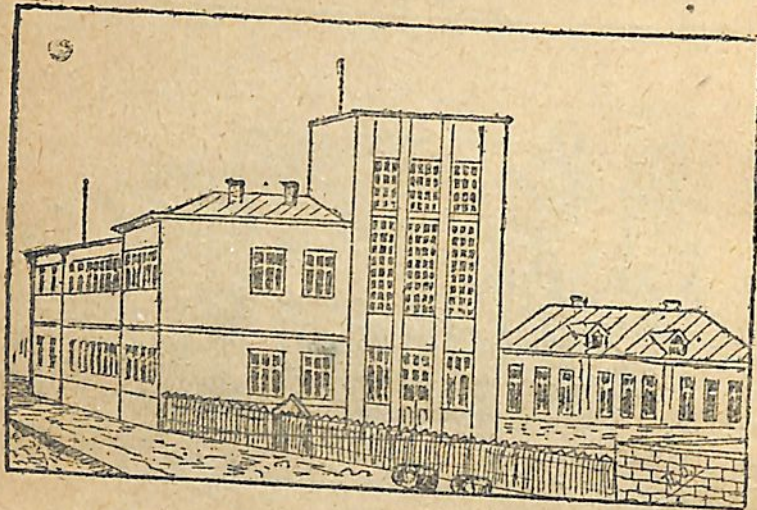
Մենք ունենք ահագին տեղաշարժեր ազգային կուտուրայի զարգացման բնագավառում, վոր ազգային և ձևով, իսկ սոցիալիստական և իր բովանդակութեամբ:

Ազգային դպրոցներում դասավանդութիւնը տարվում է մայրենի լեզվով. բոլոր ազգային դպրոցներում կան մայրենի լեզվով տպված դասագրքեր: Տեղական ազգութիւնների աշխատակիցների կադրերը սկսեցին աճել արագորեն:

Արխագայի կուտուրական նվաճումների մեջ առանձին տեղ է զրաւում տեղացի կինը: Մինչև հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը նա վարում էր շատ ճնշված կյանք. նրա պարտականութիւններն էին տան ու բնտանիքի բոլոր աշխատանքները. հիմա կինը հասարակական աշխատավոր է. նրան բնականութեամբ հաջողութեամբ կազմի մեջ, կուպերատիվ կազմակերպութիւններում կազմի մեջ, նա սողամարդուն հավասար մասնակցում է ութիւնների մեջ. նա սողամարդուն հավասար մասնակցում է ֆաբրոր բողոմներում, համագումարներում, նա աշխատում է ֆա-

բրիկաներում, գործարաններում, սովխոզներում, կոլխոզներում, և այլն:

Ժողովրդական լուսավորության բոլոր աստիճաններում տեղացի կինը տղամարդուն հավասար, նրա հետ սովորում, ե, վորը մինչև հեղափոխությանը համարվում եր խայտառակություն: Տեղացի կանանցից արագորեն զարգանում են նոր կազմեր:

Նկ. 37 Հայկական 10-ամյա դպրոցի շենքը Սուխումում:

Արխագիայի կուլտուրական շինարարության հաջողությունները վերաբերվում են նաև թատրոնի, յերաժշտության, գրականության, գիտական աշխատանքի և առհասարակ հանրապետության հասարակական կյանքի բոլոր բնագավառներին: Արխագիայի պետական թատրոնում կան ազգային սեկտորներ, որ, արխագական, հայկական, հունական: Աշխատում և բանվոր յերտասարդության թատրոնը (Տրամ): Արխագիայի խորհրդային գրողների միությունը համալսմբում և իր շուրջը աեղական ազգությունների յերիտասարդ գրողներին: Խորհրդային իշխանության որոք Արխագիայում առաջացան մի շարք գիտական հիմնարկություններ, վորոնք ունեն և համամիութենական և աեղական նշանակություն, որինակ՝ Մերձարևադարձային կուլտուրաների համամիութենական—հետազոտական ինստիտուտ, գյուղատնտեսական ճյուղերի փորձնակայաններ, Ենդուկենուդոիայի Ինստիտուտ (կապիկների բուժարան), Կենդանիների կլիմայավարժեցման ինստիտուտ (նոր և բացվում), Արխագիայի գավառագիտության գիտական—հետազոտական Ինստիտուտ պետական թանգարան, Տրոպիքական ինստիտուտ և այլն:

Բացի կուլտուրական ֆրոնտի վերաբերյալ հաջողությունները, տասներկու տարվա ընթացքում խիստ ավելացել և գրքերի ու լրագրերի հրատարակությունը: Մեզ մոտ հիմա հրատարակվում են՝ Սուխումում—„Սովետական Սթապիա“, „Ապանի Կապլ“, „Սովետակի Պիսատել“, և „Կոկինոս Կապնաս“ լրագրերը: Գուդաուտում—„Բղիբ Կապլ“, Գազրիում—„Գազրի-Նական Պրավդա“ և Գալիում—միլիոններին լեզվով, „Կոմե-ուրնեշի Խմա“ լրագիրը: Տղվարչելում—„Ստալինական Սըտ-րոյկա“ լրագիրը:

Նկ. 38 Կապիկները Սուխումի բուժարանում:

Հրատարակվում և „Սովետակի Սուբարուպիկի“ ամսագիրը: Հրատարակվում են հետևյալ բազմաթիվ թերթերը—„Չապլիտեխնիչեսկույու շիդու“, „Վերստատկա և այլն:

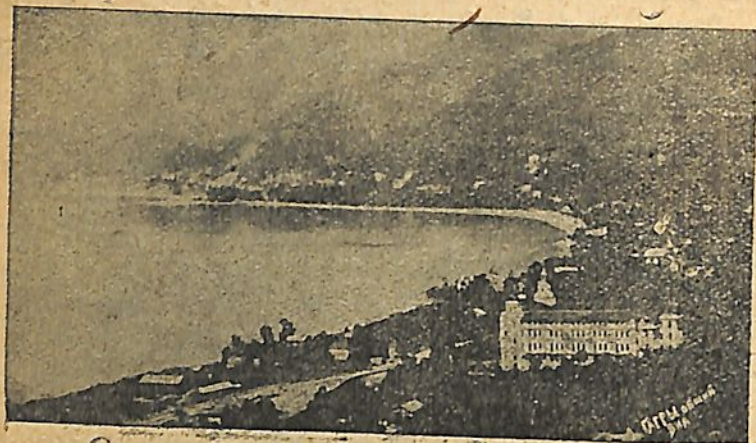
Հ ա ր ց ե ր: Ունի եր ձեռնառ Արխագիայի կուլտուրական հետազոտությունը: Թվեցեք՝ ինչպիսի հաջողություններ և ձեռք բերել Արխագիան Խորհրդային իշխանության որոք:

XIV. ԱԲԽԱԶԻԱՅԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ:

Ա. Ս. Խ. Հ. Արխագիան բաժանվում և հինգ ռայոնների— Սուխումի, Գալիի, Գազրիի, Ոչեմշիի և Գուդաուտի: ՍՈՒՆՈՒՄԻ ՌԱՅՈՆԸ ունի ամենամեծ հողամասը—338. 000 գա: Ընդհանուր հողամասի 58 % -ը անտառներ են, 6 % -ը— 20. 340 գա—ցանքսեր են ու տնկարաններ, 10 % -ը—արոտներ

(լեռնային մարզագետներ)։

Կոլխոզները բռնում են 16,9 % -ը, Սովխոզները—4,8 % -ը, անհատական տնտեսությունները—78,3 % -ը։ Սուխումի ռա-
յոնի ազգաբնակչության թիվը մինչև 1933 թվի հունվարի մեկը
հավասար է 89,029 հոգու։ Բնակչության ազգային կազմը

Նկ. 39 Գաղրի ընդհանուր տեսարան։

խայտաբղետ է. Վրացիները—26,7 % , հայերը—18,5 % , հույն-
ները—16,5 % , ռուսները—9,8 % , Աբխազները—2,8 % լազերը,
կառնյուցիները, գերմանացիները, տաճիկները, հրեաները և այլք
—25,7 % :

Սուխումի ռայոնի լեռնային մասում և կիրճերի խորքում
գտնվում են հետևյալ բնակելի վայրերը. Գենցիշ, Աժարա, Զը-
խալտա, Պոխի, Լախա Պսխո։

Բնակչության տնտեսական դործունեությունը բնույթով,
այս ռայոնը մասնագիտացված է ծխախոտագործության,
յեթեբերենների, ցիտրուսավորենների ու կենդանա-
բուծության մեջ (Պսխո, Աժարա)։

Կոլխոզի տախտակադործարանը գտնվում է այս ռայոնում.
դործարանի անտառա—նյութը նույնպես ստացվում է (գետի
միջոցով) այս ռայոնի անտառային մասերից (Զխալտա և Սա-
կեն գետերի վրայով), վորոնք գտնվում են Աբխազական
Սվանեթի ռայոնում։ Սուխումի ռայոնում են գտնվում մի շարք
սովխոզներ, որից Գուլրիպշում գտնվող «Իլլիչ» Ցիտրուսա-
պրոդուկտների սովխոզը, վոր ունի 449 զա տարածություն,
յեթեբա—ձիթային սովխոզ Ու Ն Մ Տ № 1, վոր ունի 346 զա.
Յաշարայի ցիտրուսային սովխոզը, վոր ունի 86 զա.
Կամանի պղպա—բանջարաբուծական սովխոզը, 7 զա տարա-

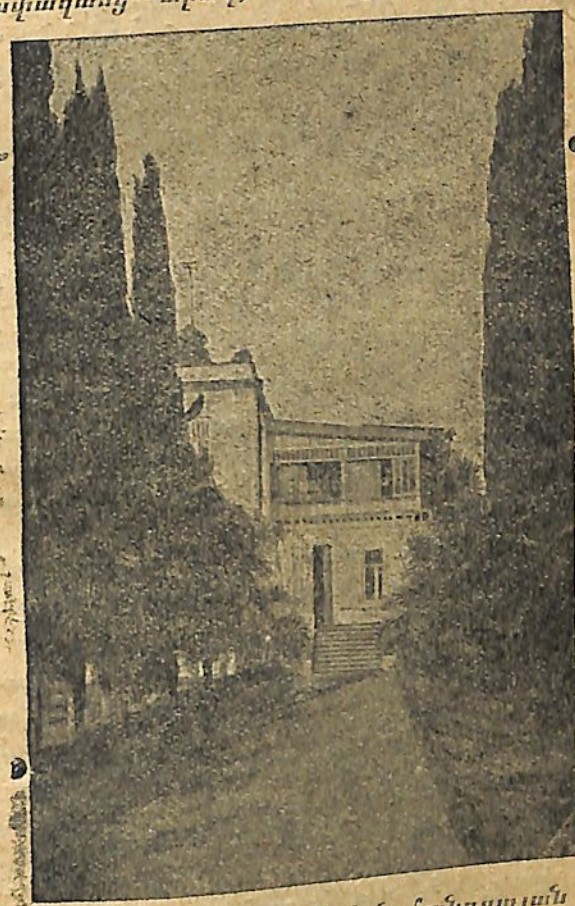
ծուծյամբ, Դրանգայի ձիաբուծական սովխոզը 127 զա
տարածությամբ, «Դրուգշիլի» սովխոզը 100 զա տարածու-
թյամբ և Ու Ն Մ Տ № 2 սովխոզը 50,5 զա։

Այս ռայոնում կան 95 կոլխոզներ։

Ծխախոտագործական կոլխոզներ—45, յեթեբա—ձիթային
—7, սերմնաբուծական ու մեղվաբուծական—2։

Այս ռայոնի ու ամբողջ հանրապետության գլխավոր քա-
ղաքն է Սուխումը։

Աբխազիայի վարչական, քաղաքական ու կուլտուրական
կենտրոնն է Սուխում քաղաքը, Բնակչության Սուխումում
աճում է հավազանց աճադ, համեմատվ 1933 թվի հունվարի

Նկ. 40 Ս. Որջնիկիձեյի անվան հանգստյան տունը։

1-ին 36. 000 մարդու։ Սուխումում գտնվում է Աբխազիայի
Կենտրոնական կոմիտեի տնտեսական կուսակցության
(բ) Աբխազական շրջանային կոմիտեն, Ժողովրդական կոմիտե-
ստորիստները։ Այստեղ են գտնվում նաև համամիութենական

նշանակութիւն ունեցող մի շարք գիտական հիմնարկութիւնները, որ: Մերձարեւարդարձային կուլտուրաների Համամիութենական Գիտական—Հետազոտական Ինստիտուտը, Գյուղատնտեսական կուլտուրաների փորձնական ինստիտուտները, Կապիկաբուծարանը, կենդանիների կլիմայավարժեցման ինստիտուտը և մի շարք տեղական գիտական հաստատութիւններ ու բարձրագույն ուսումնական հիմնարկներ, տրոպիքական ինստիտուտը, յեթերա—ծիթային կուլտուրաների սուբտրոպիքական ինստիտուտը, մանկավարժական ինստիտուտը և այլն:

Քաղաքում ու նրա շրջակայքում տեղավորված են լավագույն հանգստյան տներն ու սանատորիաները, որ: Գուլրիպշում—Լենինի անվան սանատորիան, Ագուդզերա, Ս. Որշոնի—Կիձեյի անվան, Ազրա և այլն:

Քաղաքի բարենորոգման ուղղութիւնը խորհրդային լշխարութեան տարիներին մեծ աշխատանք է տարված, ելեկտրո—լուսավորութեան ու ջրմուղի ցանցը լայնացված է, կառուցվում է կոյուղի և այլն:

Մոտակա տարիներին Սուխումում կառուցվելու յեն մի շարք ահագին կառավարական ու հասարակական շէնքեր, կառավարութեան տունը, քաղխորհրդի տունը, գեղարվեստական հիմնարկներ (թատրոններ), կուլտուրայի պալատը և այլն:

Քաղաքի վերին մասում պետք է տեղավորվի կուլտուրայի պալատը: Սուխումի շրջակայքում կազմակերպվելու յեն մի շարք կուրորտներ, սանատորիաներ, հանգստյան տներ ու տուրիստական եքսկուրսիոն բազաներ:

Նոր կուրորտային ու բուժական հիմնարկութիւնները տեղավորվելու յեն ծովափով Բեսլետկա գետից մինչև այժմյան Լենինի անվան սանատորիան:

Գ. Ա. Լ. Ի. Բ. Ս. Յ. Ո. Ն. Ը. բռնում է 105, 300 գա տարածութիւն:

Բնակչութիւնը 49, 281 մարդ է վերից 81,6⁰/₀-ը վրացի. Հողամասի 25⁰/₀-ը (21, 560 գա) բռնում են ցանքսերն ու տնկարանները, սովխոզները—10,6⁰/₀-ը, կոլխոզները—55,7⁰/₀-ը մենատնտեսները—33,8⁰/₀-ը, անտառները—17⁰/₀-ը:

Գալիի շրջանը գլխավորապէս թէյի շրջան է:

Զբաղվում են նաև ծխախոտագործութեամբ: զբաղվում են նաև կաղիւնի, բամբուկի, արախիսի մշակութեամբ, անասնապահութեամբ և բանջարա—սերմաբուծութեամբ:

Ռայոնը ցանում է մեծ քանակութեամբ յեզիպտացորեն: Ռայոնում կան մի շարք սովխոզներ:

Գուղավայրի «Գինդզե—Շճերի» սերմնաբուծական սովխոզը

—350 գա, Աչիգվարայի «Զայ—Գրուզիա» սովխոզը—1, 646 գա «Գրուզշոլի» սովխոզը—38 գա, ցիտրուսային «Կոխորի» սովխոզը—180 գա:

Ինչ վերաբերվում է Գալիի ռայոնի կոլխոզներին, ապա նրանցից մեծամասնութիւնը մասնագիտանում է վորոշակի կուլտուրաների վրա: Կոլեկտիվիզացիան ընդգրկել ռայոնի տնտեսութիւնների ընդհանուր թվի 62,6⁰/₀-ը:

Կոլխոզներից 5—ը ծխախոտագործական են, 16—ը թէյի, 7—ը կաղիւնի ու կենդանաբուծական, և վոշ—մասնագիտական 3—ը:

Գալիի ամբողջ ռայոնով արդեն անցավ Սև—ծովյան յերկաթուղագիծը, վորը խոշոր Հափով բարձրացրեց ռայոնի տնտեսական բարեկեցութիւնը:

Գալիի ռայոնում կա՝ ընակչութեան մեջ մեծ հեղինակութիւն վայելող «Անքո» կուրորտային վայրը նա գտնվում է Լեոնային գոտում և ունի առողջ Լեոնային կլիմա:

Մի ուրիշ վայր, վոր արժէ տեսնել եքսկուրսիայով, և վորը ներկայացնում է պատմական հուշիւն—գա «Սաթան—ձոն» է, վորտեղից բացվում է հրաշալի տեսարան դեպի ամբողջ ռայոնը: Ռայոնի գլխավոր ու միակ Գալի քաղաքը գտնվում է ռայոնի կենտրոնում: Քաղաքը վորը է, սակայն արատեն մեծում է: Մինչ—խորհրդայնացումը գա մի աննշան գորեն աճում է: Մինչ—խորհրդայնացումը գա մի աննշան գյուղ էր, իսկ հիմա Գալին ունի երեքտարական լուսավորութիւն, թէյի ֆաբրիկա, միջնակարգ, դպրոցներ, տեխնիկում, հիվանդանոցի հիանալի շէնքեր, կոոպերատիվներ և այլն:

Ո. Չ. Ե. Մ. Զ. Ի. Բ. Ս. Յ. Ո. Ն. Ը. բռնում է 181, 700 գա տարածութիւն:

Բնակչութիւնը 46, 225 մարդ է, վորի 66,7⁰/₀-ը արեւադարձային կուլտուրաների տարածութիւնը 7⁰/₀-ը է Ցանքսերի ու տնկարանների տարածութիւնը—2⁰/₀: (13, 042 գա), անտառները—21⁰/₀, Լեոնային արոտներ—2⁰/₀: Կուլտուրական հողերից կոլխոզները բռնում են 32,5⁰/₀-ը, սովխոզները—34,4⁰/₀-ը, մենատնտեսները—33,1⁰/₀-ը:

Արեւադիայի բոլոր ռայոնների մեջ, Գալիից հետո, այս ռայոնն ևս մեծ տեղ է հատկացնում յեզիպտացորենին, վորին հատկացված է ցանքսային տարածութիւնների խոշոր տոկոսը: Ռայոնը մասնագիտանում է ծխախոտի, թէյի, ու կաթնա—բանջարաբուծական տնտեսութեան մեջ:

Կոլեկտիվացման է յենթարկված ռայոնի գյուղացիական տնտեսութիւնների 48,8⁰/₀-ը. այդ տնտեսակների Ոչեմչիւրի ռայոնը, Գալիից հետո, բռնում է Արեւադիայում յերկրորդ տեղը: Ռայոնում կան հետեյալ սովխոզները. «Կառուչուկ»

Պրոմխոզ—500 գա, Թամիշի յեթերաբերի Ռ. Ե. Մ. Պրոմխոզ—500 գա, Թամիշի յեթերաբերի Ռ. Ե. Մ.

—110 գա, Կոդոբի „2 այ—Գրոնզիա“, Կոդոբի Սկոլը-
չա (բանջարանոցային):

Կոլխոզներից կան. թեյի—63, ծխախոտի—95, կենդա-
նաբուժական—3, և Տղվարչելի բանվորական կոոպերատիվի
բանջարաբուծական Կոոպիտոր—502 գա:

Ոչեմշիբի ռայոնում ե գտնվում Աբխազիայի խոշորագույն
նորակառույցը Ստալինստրոյը (Տղվարչելստրոյ), վորը
մեծ ազդեցություն ունի ռայոնի բնակչության տնտեսական
ու կուլտուրական կյանքի վրա: Այս ռայոնում ե գտնվում իրա
մեծությունը նշանավոր Զիլովի ստալակտիտի քարայրը, վորն
արժե տեսնել հքսկուրսիոն նպատակներով: Հենց այստեղ յե-
րևում ե նաև այն նշանավոր պատի հետքերը, վոր սկսվում ե
Կելասուր գետի բերանում և շարունակվելով հասնում ե մինչև
Մինգրելիայի սահմանները:

Շրջանի գլխավոր քաղաքն ե Ոչեմշիբը—6, 737 բնակիչնե-
րով: Սե—ծովյան յերկաթուղագծի կառուցումով և Տղվարչելի
յերկաթ—գծային ճյուղի ավարտումով այս քաղաքը սկսում ե
արագորեն աճել թ'ե տնտեսապես և թ'ե կուլտուրապես:

ԳՈՒԴԱՌԻՏԻ ՌԱՅՈՆԸ ունի 35. 262 բնակիչ, վորից
57,50%-ը արևազներ են: Այս ռայոնի տարածությունն ե 167.
300 գա:

Տարածություն 64 0/0-ը անտառներ են, 8 0/0-ը ցանքսեր
ու տնկարաններ, 50 0/0-ը արոտատեղեր: Կոլլեկտիվացրած հողերը
կազմում են 15,8 0/0-ը, սովխոզները—12,7 0/0-ը, անհատական
տնտեսությունները—71,5 0/0-ը:

Գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցումը
աչքի առաջ ունի դարձնելու շրջանը՝ ծխախոտագործական,
յեթեբաբեր և ցիտրուսային:

Ռայոնում կան հետևյալ Սովխոզները.—3 խորոսա
—Զիթային „Պսիլըցիա“ սովխոզը—380 գա և յեթեբա
—ձիթային №3 ՌեՍ Սովխոզը 180 գա, և Աբվին-
տրեստի „Վինոգրադար“ սովխոզը—292 գա:

Ռայոնում կոլլեկտիվացրած գյուղացիական տնտեսություն-
ների թիվն ե 13,1 0/0: Կոլխոզներից՝ ծխախոտագործական
—32, յեթեբա—ձիթային—3, այգեգործական—1, անասնապա-
հական—1, բանջարաբուծական—1:

Գինու արտադրության, բանակի և վորակի տեսակետից
Գուդաուտի ռայոնը առաջինն ե Աբխազիայում:

Ռայոնի գլխավոր քաղաքն ե Գուդաուտը—4,989 բնակ-
չությամբ նա տեղավորված ե ծովի բարձր ափին: Այս քաղաքը
կանոնավոր հատակագծված ե և ունի զեղեցիկ տեսարան: Գու-
դաուտն իրա աշխարհադրական դիրքով ու կլիմայական պայ-

մաններով՝ վորպես կուրորտային քաղաք—չպետք ե դիջի Գա-
գրիին ու Պսիլըցիային: Այստեղ նախագծված ե համամիութե-
նական նշանակություն ունեցող կուրորտային շինարարությու-
ն:

Գուդաուտի ռայոնում ե գտնվում Պսիլըցիա կուրորտը,
վորը մեր Միության առաջնակարգ կուրորտներից մեկն ե: Այս-
տեղ, դեռ 12 տարի առաջ մի քանի հարյուր վանականներ
թմրեցնում եյին վոզլ Ռուսաստանը, շահագործում եյին տե-
ղական բնակչությանը և այդ հրաշագեղ վայրը դարձրել եյին
ստոր խաբեչության բուն. հիմա, յուրաքանչյուր տարի հազարա-
վոր բանվորներ ու գյուղացիներ հանգստանում են այդտեղ,
վայելելով հրաշալի մերձարևադարձային բուսականությունը և
բուժարար ծովային ոդը:

Գուդաուտի ռայոնի մյուս կուրորտային վայրն ե Մյոուս-
սերան, վոր գտնվում ե ծովի ափին:

ԳԱԳՐԻԻ ՌԱՅՈՆԸ ունի 22. 577 բնակիչ և տարածու-
թյամբ բռնում ե 73. 900 գա:

Անտառները բռնում են 66 0/0-ը, գյուղատնտեսական ցանք-
սերն ու տնկարանները 9 0/0-ը (6.813 գա) և արոտատեղերը
—4 0/0-ը:

Սովխոզները—բռնում են 39.8 0/0-ը, կոլխոզները—17.3 0/0-ը
և անհատական տնտեսությունները—49.9 0/0-ը: Կոլլեկտի-
վացումը ընդգրկել գյուղացիական տնտեսությունների 19.1 0/0-ը:

Ռայոնում կա սալորին հատկացրած հող—898 գա, ծխա-
խոտին—2.066 գա, յեթեբաբերներին—222 գա և ցիտրուսնե-
րին—67 գա:

Ռայոնում կան հետևյալ սովխոզները. „Աբխազուր“
(ռամի)—607 գա տարածության վրա, սա հանդիսանում ե
Աբխազիայի խոշորագույն սովխոզներից մեկը, մի ուրիշ խոշոր
և բարձր—շահավետ—Աբխազիայի սովխոզտրեստ „Մ-ըդ ին-
տերնացիոնալ“—413 գա, վոր իրա յեթեբաբերների արտա-
դրանքը ուղարկում ե արտասահմանյան շուկաները: Պիցունդայի
ցիտրուսային սովխոզը—400 գա, „Զերնուլիվ“ սովխոզը—216
գա ու Յերմոլովսկի յեթեբա—ձիթային սովխոզը—31 գա:

Գագրիի ռայոնում կան հետևյալ կոլխոզները ծխախո-
տագործական—16, յեթեբաբեր—3, այգեգործական—7, բան-
ջարաբուծական—2 և անասնապահական—1:

Ռայոնի գլխավոր քաղաք՝ Գագրին ունի 4. 364 բնակիչ,
վորը Ս. ի. Հ. Մ—ի հին և առաջնակարգ կուրորտներից ե:
Քաղաքն ունի մի շարք սանատորիաներ, հանգստյան տներ և
կուրորտային հյուրանոցներ: Ինչպես և Պսիլըցիան, Գագրին
աշխատում ե կլոր տարին:

Քաղաքը թեպետ և փոքր է, սակայն շատ բարեկարգված
է ունի գեղեցիկ վոճով շինություններ:

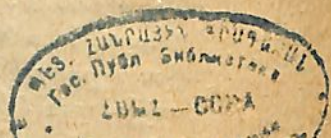
Հարցեր: Թվեցեք Արխագիայի ուսուցիչները:

Պատմեցեք, թե ինչպիսի կուլտուրաներով ե մասնա-
գիտանում յուրաքանչյուր ուսուցիչ:

Կազմեցեք մեր հինգ ուսուցիչների կոլեկցիոնները ու

սովխողների աճման համեմատական գիտադրամը:

Թվեցեք գլխավոր սովխողներն ու գտեք քարտեզի վրա
նրանց տեղը:

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0420245

21034

820